

INNEHÅLL

- Sid. 2 Eremiten vid Grottbergen
- Sid. 4 Carl Erik Jonsson:
Fridens Boning
- Sid. 5 Sven Erik Frid:
Barnen i Båtmanstorpet
- Sid. 9 Gunnar i Hagsta:
Kalle Ljus, ett levnadsöde
- Sid. 10 Olle Eriksson:
Rättegången kring giftmordet 1837
vid Gästa, Mörkö socken
- Sid. 14 Asta Borin:
Jul på Mörkö
- Sid. 16 Sture Andersson:
När farfar var ung
- Sid. 20 Ebon Johansson:
Vem minns Kalle-Ville?
- Sid. 23 Karin Davidsson:
Gökotta på Kolsö
- Sid. 24 Torpdokumentation, Hölö
- Sid. 28 Verksamhetsberättelse

Torpkommittén rastar på Mörkö i februari 1992.

ORDFÖRÄNDE HAR ORDET

Tänk om vi kunde skåda in i framtiden, något som många i dagarna säkert tänker. Det vet ju var och en att det är omöjligt, men hoppas på ljusning i det mörker vi nu hamnat i gör ändå alla. Hoppet får inte svika och den som känner sin historia vet också att historien alltid upprepar sig, med kortare eller längre intervaller. Såväl gott som ont.

Du som förstår värdet i att lyssna till äldre, lyssnar också till en del av vår historia. 1993 har proklamerats som "Den svenska Historiens år" och det är därför synnerligen viktigt att se i backspegeln, hur livet tett sig för majoriteten av våra förfäder. Inom föreningen blickar vi gärna bakåt inte för att vara bakåtsträvare utan för att samla kunskap som är på väg att gå förlorad i detta alltmer elektroniskt uppbyggda vardag vi lever i.

Årets krönika innehåller fler artiklar knutna till vår bygd än tidigare, berättelser om flydda tider återgivna med vemod, glädje, värme, saknad, nostalgi men som utöver denna också fömedlat äreminne, ett tack till människor som var och en i sin vardagliga gärning hjälpts åt att forma och utveckla bygden. Mycket tack till författarna. Stort tack till styrelsemedlemmarna som tillsammans bidragit till ett enastående hembygdsår (läs mer om det i årsberättelsen). Det har varit mycket stimulerande och berikande att ännu ett år fått leda föreningen

Väl mött under det nya året.

Einar Eriksson

Redaktion: Einar Eriksson, Karin Davidsson,
Carl Erik Jonsson, Raoul Kring

Adress: Hölö/Mörkö Hembygdsförening, 150 16 Hölö

Telefonvarare: 551 571 60

Eremiten vid Grottbergen

Ur Södermanlands Nyheter har vi här saxat en artikel från 20/7 1926.
 Finnes någon i vår läsekrets som har besökt EREMITEN och som har något att berätta?
 Vi söker fotografier och annat som kan hjälpa oss att, till nästa nummer,
 skriva om denne märklige man, och om platsen där han verkade.
 Skriv till Hembygdsföreningen, 150 16 Hölö.

Några rader om mannen som odlar en bergvägg

Mig lyster att förtälja om en eremit, bosatt vid "världens ände". Nej, inte i själva Trosa, men ett par mil väster om denna berömda metropol.

Av folket i bygden kallas mannen "eremiten i Hölö grottor". Det är inte skällsord utan en hederstitel. För resten är den felaktig. Ty mannen är ingen eremit utan världens mest sällskapliga människa, och han bor inte i grottorna utan bredvid dem.

Hans borgerliga namn är Ekman. Han är en 60-årsman och han tituleras med full rätt ingenjör. Ty "eremiten" är något av en tusenkonstnär. Han kan allt. Större delen av sitt liv har han bott i Stockholms skärgård, där han bl a hade en präktig handelsträdgård. När makan dog, blev livet trist där ute i havsbandet och han gav sig ut på rundvandring efter en plats, där han kunde slå ned sina bopålar och leva sitt återstående liv såsom han alltid velat. Av en ren händelse kom han till Hölö grottor och där stannade han.

Vi kommo dit en dag då solen sken från en molnfri himmel, som det brukar stå i alla bättre romaner, då en lätt bris från Tullgarn, kanske ändå från Trosa, krusade fjärden och gjorde rodden av vår gamla eka till ett grovarbete värt 5 kr i timmen - minst. Hela familjen befolkade ekan, och hela familjen råkade mot slutet av den andra roddtimman i upplösningstillstånd av värme och otålighet. Solen stekte oss levande och tycktes göra det med glädje. Med en sengångares snabbhet klöv ekan den blåa, lätt krusade vattenspegeln och rundade endast med tvekan den ena udden efter den andra. På andra stranden prälade Nådhammars vita herrgårdsbyggnad med den svala och inbjudande planteringen nedanför, båthus, brygga och badhus. Ett vackrare läge har få gods här i landet. Ägare är, som många vet, dir Waldenström, en son till P.W.

Nära förtvivlans gräns och med högst en miljon del hästkraft styrde jag hän mot den femtioelfte udden, rundade den, gav till ett illhojtande, vari familjens övriga medlemmar omedelbart instämde, vickande in mot stranden, passerade elegant och utan att ekan förlorade mer än färgen på ena sidan en nyanlagd pir, girade in i hamnen innanför och kastade ankar.

När vi tittade upp, stod "eremiten" där. Leende och hjärtligt välkomnande. Han postade cirka fem meter högre upp, på trappsteget till en trappa, som sprängts ut i berget.

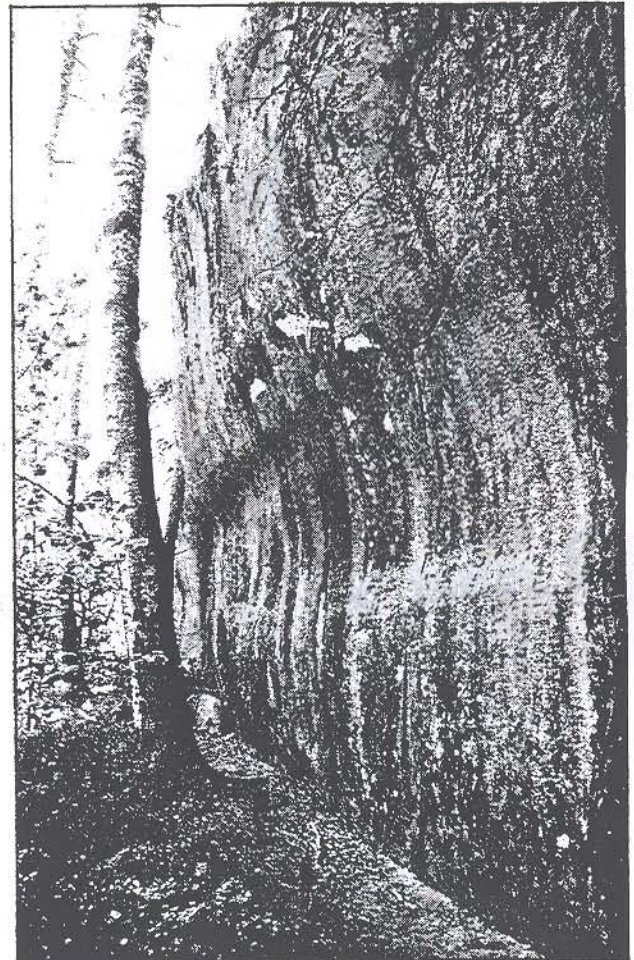
Handskakningar, presentation, kaffedrickning. Lätt prat - tungt orkade vi inte med. Varefter promenad till grottorna med "eremiten" som ciceron.

Hölö grottor äro traktens största sevärdhet. Enligt många åsikt, inte enligt min. Egentligen är det inga

grottor, utan något annat. En gång i tiden har det 50 meter höga berget spruckit sönder, och väldiga block har ramlat ned mot sjön. Men märkvärdigt nog har blocken staplats på varandra på så sätt, att det blivit öppningar eller tomrum mellan dem. Sammanlagt är det, om jag minns rätt, ett 30-tal dylika "grottor".

"Eremiten" kliver före, visar och undervisar. Och nu först kom första överraskningen. Han dokumenterar sig som en synnerligen skarpsynt och sakkunnig expert på istiden. Med bevis, som förefalla fullt riktiga konstaterade han, att grottorna måste ha tillkommit före istiden. Han visar på typiska istidsbildningar, morängrus, stengrytor, nötningar i bergväggen m m. Här är tydligen en lärjunge till Gerhard de Geer, en lärjunge som kan tänka själv.

Grottbergen, baksidan med sina typiska istidsbildningar.

En stund senare dokumenterar ha sig som expert på biologins område. Och därmed kom överraskningen nr: 2 och den var större än nr: 1. Vi hade visserligen på uppmarschen till stugan observerat några kålplantor och enklare rosenbuskar, omgivna av ymnigt ogräs men aldrig anade vi, att detta endast var en slöja för en sannskyldig lustgård.

Talade jag om att bergåsen som löper längs sjön och vid vilken stugan går, stupar lodrätt ned mot en liten äng? Inte, jo, det gör den. Här och där bildar bergväggen små avsatser på någon decimeters bredd.

Näväl - "eremiten" odlar bergväggen. Det är den livsuppgift han satt sig före och som han hittills, efter vad han berättar, ägnat 12 år av sin levnad åt. Steg för steg leder han oss in i sitt rike, och vi ser troligen alltmer idiotiska och häpna ut.

Det är ett litet men underbart rike "eremiten" trollat fram på och invid bergväggen. Säkert är det en konst att odla rosor i drivhus eller att få rekordstora morötter i ett koloniland, men den konsten är ingenting emot vad här presterats.

Vad se vi? Vi se blommor, prunkande i den yppigaste prakt, blommor som vi aldrig sett förut och vilkas latinska namn, som "eremiten" känner, vi aldrig i livet skulle kunna komma ihåg.

Den här lilla växten är alpviolen, säger han precis som om det varit fråga om en blåsippan.

Vi se äpple- och päronträd, som växa i horisontalplanet som häckar. Vi se körsbärsträd, vilkas bär komma våra små att gripas av ohejdad lust att bryta mot sjunde budet, till "eremiten" fyller deras villigt utsträckta händer med bär. Vi se även päron- och äppelträd, som växa uteslutande i vertikalplanet. Alltså uppåt bergväggen. Präktiga saftiga träd, som redan bära stora frukter. Med risk för livet klättra vi upp till första avsatsen, balansera på en bräda, stirra och beundra. På en liten plats, stor som en tallrik, har eremiten planterat några skära, un-

derbart vackra blommor. Bed mig inte komma ihåg deras namn, men jag vill se den trädgårdsmästare, som kan uppvisa maken.

På första och andra avsatsen ligger hans vingård. Han odlar nämligen också vindruvor.

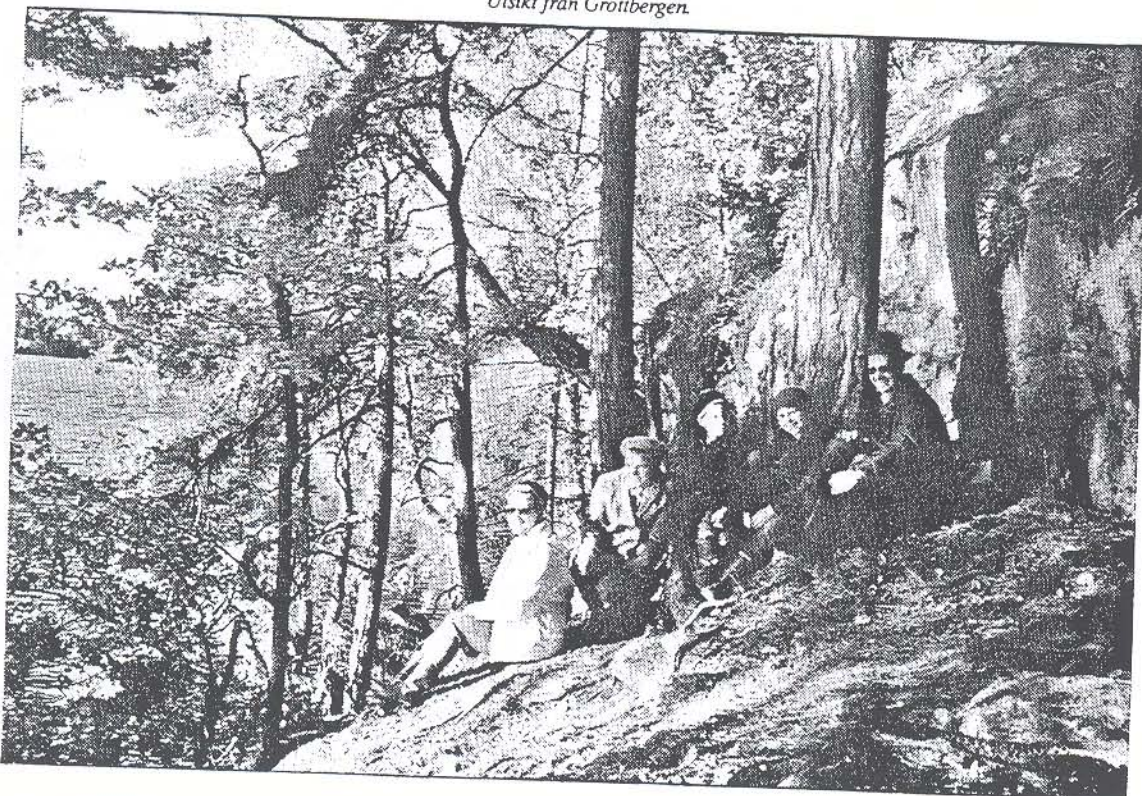
På den här stocken fick jag i fjol fyra kg druvor, meddelar han. Vi tro honom. Våldiga ännu gröna klarar vittna om rik skörd även i år. Den ena vinstocken bredvid den andra täckande bergväggen med sin friska grönska. Nu stannar jag ett slag och kommer underfund med att jag aldrig kan ge en uttömmande skildring av "eremitens" sagorike. Ni ska får resa dit själv och titta. Titta även på stugan, som han byggt själv, titta på båthamnen, som han sprängt ur berget, titta på hans smäckra segelbåt, titta på murgrönan han planterat på träden ute i skogen, titta på hans ormbunksskog, som rymmer en mängd olika arter, titta på allt. Och tag hatten av för de små obetydliga blommor som kanta gång- en upp till stugan, ty dessa blommors stamfäder ansades och planterades en gång av Linné på Hammarby. Om ni får, kan ni också ta en titt på "eremitens" bibliotek. Det skäms inte för sig, där det står i stugans enda visserligen ostädade men dock härligt inbjudande lilla rum.

"Eremiten" har ingenting emot besök. De sista fem åren har han haft 1,500 besökare. Hittills i år utgör skaran 150. Trettondagen, då sjön låg frusen, kom det ett 30-tal till fots, till häst, i vagn, i bil, på skridsko, i isjakt, på skidor och på sparkstötting.

"Eremiten" är ingen Rösjö, hans rike intet Experimentalfält. Men han är en strålande hälsosam uppenbarelse i en tid, då allt skall gå i stordrift. Han är en välbehövlig reaktion mot förkvävandet av individualismen. Han visar, att en människa även kan ta sig något så onyttigt före som att odla bergväggar. Vi borde haft flera dylika här i landet. Eller kanske de finnas?
(Sv Morgonbl)

Jison

Utsikt från Grottbergen.

Carl-Eric Jonsson

Fridens boning

En dag i höstas var Gunnar i Skilleby och undertecknad ute i markerna försedda med kamera, hustrur, och hund. Vår avsikt var att föreviga några av de torp som ligger i trakterna kring Hägnäs.

Vid Fridens Torp, egentligen "Hägnäs båtmans torp n:o 140", hade vi turen att träffa de nuvarande innehavarna Karl-Åge Schwartzkopf och hans hustru Isa, Karl-Åge, pensionerad sedan många år, har flera ungdomsböcker bakom sig, och har även svarat för äventyrs- och barnprogram i radio. Han har även deltagit i kartläggningen av Armfelds Karoliners ödesmarsch över de jämtländska fjällen efter Karl den XI:s död i Norge.

Paret Schwartzkopf visade oss fynd som de gjort kring torpet vid påtandet i jorden. Isa berättade också att hon upplevt miljön i det gamla båtmanstorpet i hög grad, och t o m sett en gammal man sittande vid fönstret iklädd ålderdomliga kläder. Vem den gamle mannen kan ha varit är svårt att säga. Här har bott flera båtsmän under århundradena!

En titt i "Torpprupperns" handlingar visar att "Hägnäs Båtmansstuga" finnes omnämnd redan 1666. Mantalslängden talar om båtmansstugan endast detta år, vem vet vad som hände båtsmannen, Krig och Örlog? Under perioden 1730-1780 talar mantalslängder och jordebok om flera olika båtsmän "Frimodig" i "Torp n:o 140".

År 1860-66 hittar vi här en båtsman Anders Frid född 1830, och torpet benämnes nu "Fridens".

År 1867- heter båtsmannen Per August Andersson Frid. Det var vanligt att den nye båtsmannen övertog såväl tjänst som efternamn. År 1869 gifte sig Frid med Maria Catharina Gustavsdotter född 1843. Maria Catharina födde här i den lilla torpastugan 7 barn. Hon avled, troligen i samband med den siste sonens födsel år 1882. Att jag nu räknar upp barnens namn och födelseår har sin förklaring i att Du får följa några av dem på annan sida i vår årskrönika.

Ida Fredrika	född 1869
Oscar August	född 1870
Carl Ludvig	född 1872
Gustav Adolf	född 1874
Fredrik Wilhelm	född 1876
Erik Josef	född 1880
Knut	född 1882

Karl-Åge berättade för oss att för många år

sedan, år 1976, besökte 42 personer "Fridens Torp". Samtliga bar namnet Frid! De firade tillsammans 100 års dagen av Fredrik Wilhelms födelse. Denne Fredrik Wilhelm var huvudman för denna gren av släkten. Jag fick namnet på den person som arrangerat gruppbesöket. Efter idogt detektivarbete fick jag kontakt med ytterligare en trevlig person med anknytning till "Fridens" torp. Sven Erik Frid, f d försäljningschef vid Alfa Laval, och boende i Sundsvall. Hans far, Fredrik Wilhelm, har berättat för honom om barndomen i båtmansstorpet på 1870-talet.

Sven Erik Frid har under pseudonymen "gamle Erik" skrivit en barnföljetong i Sundsvalls Tidning där han återgett faderns minnen på ett tidstypiskt sätt. Vi har nöjet att, med Sven Eriks tillåtelse, presentera dessa minnen i ett sammandrag.

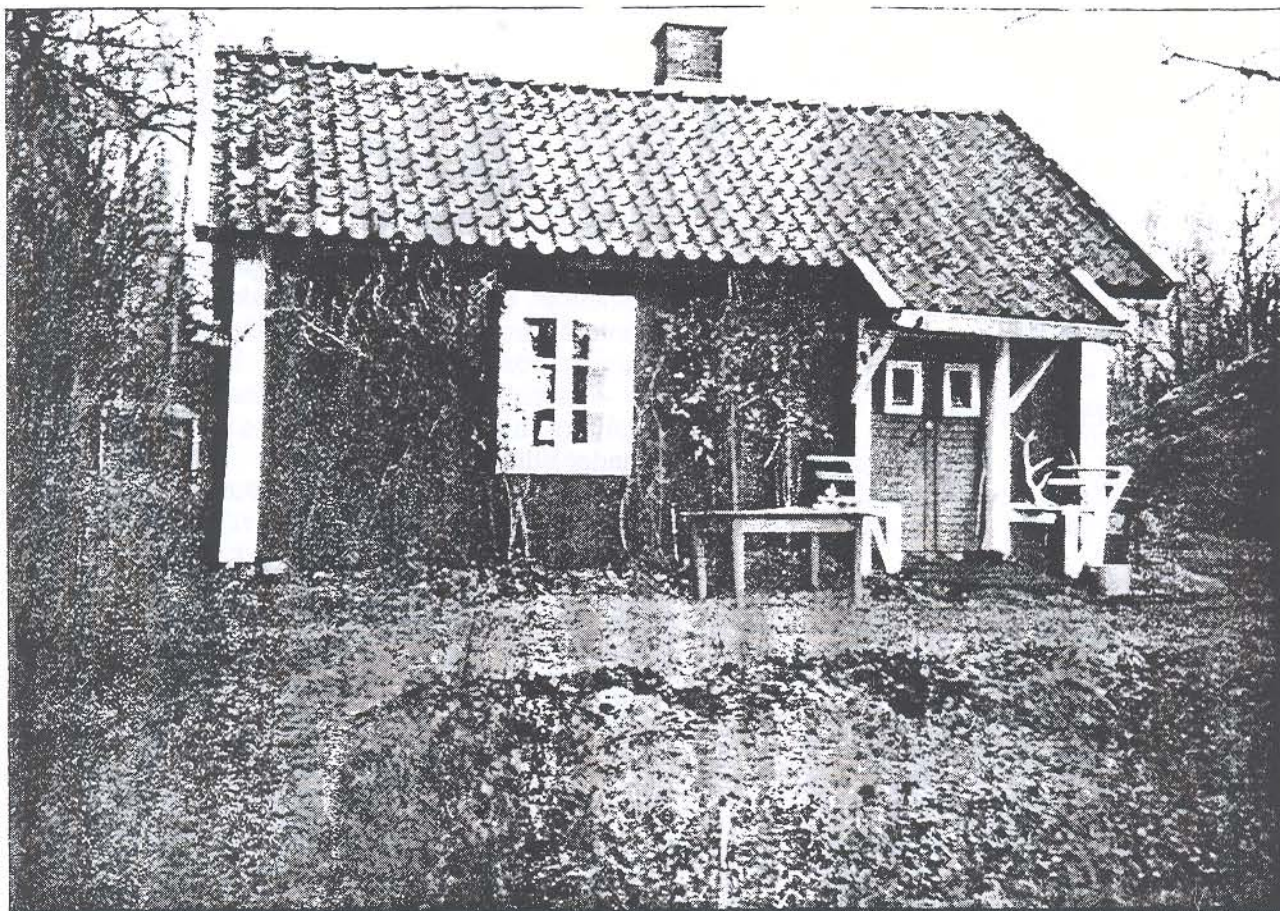
Förutom att vi kan verifiera namnen genom en titt i "torpprupperns kyrkohandlingar" kan vi bekräfta att det vid denna tid fanns en beaktant "Klok Gumma" i Tallstugan vid Edeby. Hennes namn var Ulrika Jonsdotter, född 1809. Hon bodde i Tallstugan t o m 1883, flyttade till Carlberg där hon bodde till 1890 för att sedan sluta sina dagar på Påtåker 1891.

I gamla handlingar kan vi se att "Gumman i Tallstugan" fått hjälp med ärtor och rågmjöl 1879. I skraddar Ljungbergs skrift "den gamle skraddaren berättar" omtalar Ljungberg att "Gumman i Tallstugan" botat faderns sjukdom.

På ett annat ställe nämner Ljungberg att barnens bölder och svårare sår behandlades av "Gumman i Tallstugan". Hon hällde exempelvis vatten på sjuka stället, och stöpte sedan bly i detta vatten. Av de uppkomna figurerna kunde hon sedan ange böldernas orsaker. Att "kloka gummor kunde en hel del om naturmedicin och örter helande verkan är allom bekant.

Den hjortronmyr som beskrives är inte obekant för ortens befolkning. Sven Erik Frid har hört sin far berätta om att han arbetat på "Hum-meln". Vi har kunnat återfinna fadern som dräng på "Hummelgården och "Skogstorp" 1890 och 1892 alltså vid 16 års ålder. Oscar Frid och Ida Frid arbetade tillsammans på "Malmen" ca 1885. yngste sonen Knut bodde ensam sista tiden hos sin far, och flyttade först 1891.

På "båtmansstorpet 140" bodde sedan i många år Carl-Johan Collberg, men det är en annan historia som det brukar heta.

Fridens.

Sven-Erik Frid (Gamle Erik)

Barnen i båtsmanstorpet

Det var för över 100 år sedan. Närmare bestämt 1877. I en liten torpstuga vid havet bodde fem syskon med sin far och mor. Ja, fadern var båtsman och det innebar att han långa tider var ute på sjön. Det var modern som fick ta ansvaret för barnen, och se till att de fick något att äta.

På den tiden hade man mycket ont om pengar. Därför var det alltid knappt om mat. Om man gick till affären, så var det för att handla salt och socker och jäst. På torpet odlades potatis och råg. Av rågen malde man mjöl, som man bakade bröd av. I uthuset fanns en ko och en gris. Av djuren fick man mjölk och fläsk. Och så fiskade man mycket. Det var framförallt strömming man fick, och den saltades ner i en stor trätunna, så att den skulle räcka till vintern, då man inte fick någon fisk.

Båtsmanstorpet bestod av ett ganska litet kök och en stor kammare. Mamman och lille Fredrik

som var åtta månader, låg i kökssoffan. De andra barnen låg på madrasser direkt på golvet. Där var Ida som var åtta år, Oscar sex, Carl fem och Gustaf-Adolf två.

Varje dag skulle madrasserna bäras in i kammaren och läggas i en säng som stod där. Ovanför sängen hängde en tavla av kungen och hans familj. I ena hörnet stod en byrå, och ovanpå den fanns en spegel. Men barnen fick inte se sig i spegeln. Det var djävulens påfund att se sig själv i en spegel, hade far sagt. Men visst gluttade man lite grann, när ingen såg på.

Rent och snyggt skulle det vara i stugan, även om det var fattigt. Varje morgon sopades golvet med en björkkvast, och varje lördag skurades golvet med såpvatten och rotborste. Och på lördagseftermiddagen skulle alla barnen tvättas ordentligt. Då värmdes vatten i en stor gryta på spisen, plåtbljan togs fram och en efter en skubbades ren med hjälp av såpa.

Så gick dagarna i det lilla torpet. Det var ett drygt arbete för modern att sköta om allt som skulle göras både ute och inne. Att se till att det fanns mat åt fem ungar och hålla dem rena och hela. Gustaf-Adolfs byxor hade både Oscar och Carl haft tidigare, så det var inte underligt att det var lappar både fram och bak på dem. Idas klänning var omsydd efter en sockersäck och färgad röd. Den fick hon vara väldigt aktsam om, för det var den enda klänningen hon hade, och den skulle hon ha i skolan varje dag.

MAMMANS HJÄRTATTACK

En eftermiddag när Ida kom från skolan, märkte hon att allt inte stod rätt till därhemma. Bröderna sprang henne till mötes, och de grät alla tre.

- Skynda dig, skynda dig, ropade Oscar, mor ligger på golvet och kan inte stiga upp.

Ida slängde sin skolpåse och sprang allt vad hon kunde in i stugan.

På golvet låg mamman och var alldeles blå i ansiktet. Hon hade svårt för att andas och hennes ögon såg konstiga ut. Ida blev rädd.

- Mor, söta mor, varför ligger du här?

- Jag har så ont i bröstet, viskade mamman.

Ida, som var en duktig och förständig flicka för sin ålder, var genast klar över att mor behövde hjälp. Först lyfte hon med hjälp av Oscar och Carl, upp mamman i kökssoffan. Sedan sprang hon bort till tant Johanna, som bodde i en stuga en bit bort.

- Snälla tant Johanna, mor har blivit sjuk, vad skall jag göra?

- Jag kommer så fort jag kan, svarade tant Johanna.

Johanna var gammal, och hade ont i sina ben. Hon gick med hjälp av en käpp. Det gick sakta, och därför hade inte Ida tålamod att vänta, utan sprang före hem.

Där hemma var det ett rysligt liv. Lille Fredrik skrek i högan sky, och Gustaf Adolf grät också, för han hade gjort i byxorna, och bajset hade runnit nerför benet på honom. Hon tog upp Fredrik i famnen, och försökte trösta honom, men han bara skrek.

- Guds fred i stugan, hälsade Johanna, när hon steg över tröskeln.

Hon gick bort till soffan där mamman låg.

- Hur är det fatt Maria Catharina, frågade Johanna, har du fått en släng åt hjärtat?

Mamman bara log svagt till svar.

- Vi måste ha hem medicin, sa Johanna.

Att få bud efter en doktor var inte att tänka på. Det var flera mil till stan, där han bodde, och vem kunde gå den långa vägen. Och doktorn skulle ha betalt för han kom, och det fanns inte pengar till att betala honom med.

Men Johanna visste på råd.

- Det bor en klok gumma borta i Edeby som kokar örtmediciner. Hon heter Ulrika Jonsdotter. Dit ska du gå Ida, och säg till henne att mor din har ont åt hjärtat.

IDA HÄMTAR MEDICIN

Ida kände sig skrämmd över att gå till en okänd by och en okänd människa, men när hon såg sin mor ligga där i soffan så förstod hon att hon måste.

- Ta med dig börsen för det kostar nog en tolvskilling. Jag stannar här hos pysarna under tiden, sa Johanna.

Ida tog ner börsen från översta lådan i skänken. Det var 46 öre i den, räknade Ida. Medicinen skulle kosta en tolvskilling, det var 25 öre. Hon stoppade ner börsen i klänningsfickan och gav sig iväg.

Den första vägbiten var känd för Ida. Först gick hon förbi skolan. Sedan kom hon fram till affären. Där hade hon varit några gånger, men efter den var allt främmande för henne. Hon började få skavsår av sina kängor som var för stora och glappade så att hon fick ont. Hon satte sig på vägrenen och tog av sig kängor och strumpor, som hon gömde under en gran. Sedan fortsatte hon barfota. Väggruset var vasst, men det var ändå bättre än att få skavsår. Ofta låg det hästlortar på vägen, och det kändes mjukt och skönt att trampa på dem.

När Ida hade gått ett långt stycke, hörde hon en hästskjuts komma bakifrån. Hon ställde sig vid sidan av vägen. När hästskjutsen var mitt framför henne, drog karlen i tömmarna och ropade "Ptroo".

- Vad är du för en liten stackare som är ute och går, undrade mannen.

- Jag skall gå till Gumman i Tallstugan och hämta medicin, för mor är sjuk, sa Ida.

- Hoppa upp så får du åka med, jag bor också i Edeby sade mannen.

Det var två hästar som drog vagnen, och på flaket var lastat med säckar. Ö, vad det kändes skönt att få åka, och mannen verkade snäll.

- Och varifrån är du då, sa mannen.

- Jag bor i båtsmanstorpet i Häggnes, sa Ida.

- Måda, och far din är väl ute på sjön?

Ida nickade. Hästarna sprang duktigt och snart skymtade flera hus.

- I den lilla röda stugan uppe vid skogsbrynet bor Ulrika. Adjö med dig, sa mannen.

- Tack snälla farbror för skjutsen, sa Ida, samtidigt som hon neg.

Det pirrade i magen på Ida, när hon försiktigt gick stigen fram till stugan. På trappan låg två katter, och en bit därifrån betade en get.

Vid stugknuten rök det från en bykgryta, och på klädsträck hängde tvätt för torkning.

TALLSTUGUMMAN

Ida knackade på dörren. Ingenting hände. Så knackade hon igen, den här gången litet hårdare. Det rörde sig bakom gardinen i fönstret. Ett ansikte kikade fram. Så öppnades dörren.

- Kära hjärtandes är det små mamseller ute, sa gumman. Stig in.

- Jag kommer från båtmanstorpet, och jag skulle be att få köpa medicin åt mor. Hon har fått något åt hjärtat.

Tallstugumman frågade om flera saker, och Ida svarade så gott hon kunde.

- Jo, nog har jag så du kan få en flaska med dig hem, sa gumman men först skall du få något till livs. Så långt som du har gått, är du väl riktigt hungrig.

Ulrika satte fram mjölk och skorpor. Under tiden tittade sig Ida omkring. På en bänk intill spisen stod en rad av flaskor och kärl. I en gryta kokade något, som luktade skarpt. Det var nästan så Ida ville nysa.

- Ta nu för dig, bjöd Gumman.

Ida bet i en skorpa. Det smakade verkligen gott. Men när hon drack av mjölken vände det sig i magen. Den var gällan och varm, och dessutom så smakade den inte alls som mjölken därhemma. Ida förstod att det var getmjölk hon fick. Men hon hade lärt sig att aldrig lämna något, och därför drack hon ur, men hon höll nästan på att kräkas.

Nu tackade Ida för sig och ville betala medicinen. Men gumman menade att hon inte behövde några pengar. Ida skyndade iväg nerför stigen och ut på landsvägen, och hon sprang med väldig fart, för att så fort som möjligt komma hem.

ÄVENTYR PÅ VÄGEN HEM

Så stannade hon plötsligt upp. Hon hörde mansröster bortom kröken. De skrattade och sjöng. Tänk om det är fulla karlar! Hon gömde sig bakom en stor sten, och hjärtat dunkade hårt i hennes bröst. Hon knäppte sina händer och bad: "Gud som haver barnen kär, se till mig som liten är". Karlarna kom närmare. Ida tittade fram bakom stenen. Det var ju bara ett par luffare, som sjöng och var glada. Luffare hade Ida sett många gånger, och flera hade varit hos dem och tiggat mat. För säkerhets skull väntade hon bakom stenen tills de hade hunnit långt förbi.

När hon kom fram till affären höll handelsmannen på att stänga.

- Om du ska handla så skynda på, ropade han.

Ja, tänk om hon skulle ta och handla, nu när inte Ulrika tagit något betalt.

- För två öre bröstsocker, sa Ida

Handelsmannen gjorde en strut, hällde i bröstsockret i den, och sköt den över disken.

- Och så skulle jag ha för ett öre tuggtobak. Handelsmannen nöp av en remsa och gjorde ett litet paket av den. Ida tog upp tre öre och betalade.

Nu var det inte långt kvar. Hon började springa, men plötsligt tvärstannade hon. Tänka sig så förargligt. Hon hade ju glömt bort sina kängor och strumpor där borta under granen. Inte kunde hon komma hem dem för utan. Det var bara att vända om och hämta.

OCH MOR VAR REDAN BÄTTRE

Äntligen hemma. Där satt bröderna på farstubron och lekte med kottar. Inne vid spisen stod Johanna och rörde i en gryta, men det bästa av alltsammans var att mor hade blivit bättre, och orkade sitta i sängen, stödd av kuddar. Ida gick fram till henne och gav henne en kram.

- Min goa söta doter, så snällt av dig att hämta medicin åt mig, sa mamman. Hur skulle vi klara oss om vi inte hade dig.

- Ropa på pysarna, så ska ni få söter gröt, sa Johanna.

- Jag har något som tant Johanna ska få för att hon varit så snäll och hjälpt oss, sa Ida.

Och så tog hon fram paketet med tuggtobaken och gav Johanna, som tyckte att ett stycke tuggtobak var godare än karameller.

- Jag har köpt bröstsocker åt oss andra, men det skall vi spara tills vi ätit gröten, sa Ida.

- Hurra, ropade pojkarna, vi ska få bröstsocker, hurra, hurra.

HJORTRONPLOCKNINGEN

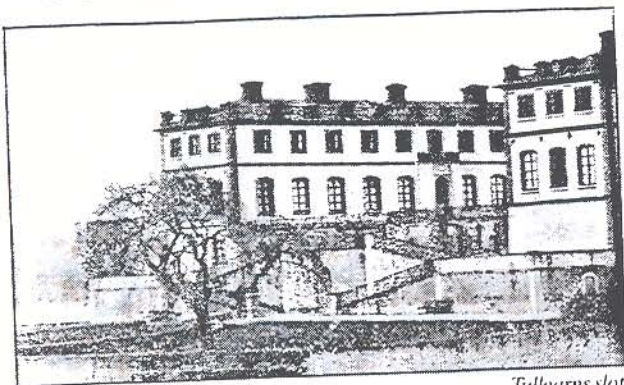
Året var 1878. Ida hade fyllt nio år och hade gått ut småskolan. Det gick inte an att en så gammal tös gick hemma när hon var fri från skolan. Hon fick lov att arbeta, så att hon åt-mistone hade maten fri. Därför blev hon anställd som lillpiga på den närbelägna bondgården. I huvudsak fick hon valla korna, men mycket annat fick hon hjälpa till med. Från sex på morron till sena kvällen fick hon ligga i, och hon blev mycket trött. Om hon någon gång att hon var trött, så fick hon till svar, att det var nog bara latmasken som gjorde sig påmind, och det var bara att fortsätta med arbetet. Att leka var inte att tänka på, fastän hon så gärna skulle vilja.

Hemma på torpet fanns modern och pojkarna. Fadern var ute till sjöss. Även de större pojkarna fick hjälpa till och arbeta med vad de

kunde och orkade. Oscar hade blivit åtta år och gått första året i skolan. Carl var sju år och skulle börja skolan till hösten, Gustaf Adolf var fyra och minstingen Fredrik skulle fylla två i september.

Nu var det sensommar. Varje dag tog modern med sig pojkarna till skogen för att plocka bär. Först var det blåbärs tid. Oscar och Carl hade egna korgar att plocka i, medan Gustaf-Adolf plockade i moderns korg. Fredrik satt mitt i blåbärsriset och bara åt. Han var blå i hela ansiktet. Det blev långa dagar i skogen. Eftersom det aldrig fanns några pengar i huset, var det här ett sätt att få en liten extrainkomst.

Inte så långt från båtsmanstorpet fanns ett kungligt slott, i Tullgarn. Modern hade

Tullgarns slott.

hört talas om att man i slottsköket ville köpa hjortron, för det tyckte både kungen och prinsarna var så gott. Och betalningen brukade vara mycket generös.

Den här dagen gav man sig åstad till myren, som låg långt borta från torpet. Men väl framme lyste tuvorna röda av de finaste hjortron. Korgarna blev snart fulla, och man kånkade hem den långa vägen.

- I morron får Oscar och Carl gå till slottet med bären, sa modern.

Pojkarna blev alldeles förskräckta. Att gå till slottet alldeles ensamma verkade fasanfullt. Men å andra sidan, hade mor sagt en sak var det bara att lyda.

På kvällen kom badbaljan fram fastän det inte var lördag. Man kunde inte komma till

slottet och vara smutsig, det förstod även pojkarna, trots att de avskydde att bli tvagade med såpa och vatten.

Tidigt nästa morgon vandrade de iväg med korgen emellan sig. Något så spännande hade de aldrig varit med om.

- Tänk om kungen sitter i köket och spisar frukost, sa Carl

- Då får vi bocka oss ända ner till golvet, sa Oscar.

På långt håll såg de slottet. Tänk att det fanns så stora hus. Och ute på ett gärde gick kungens kor och betade. De var så många att Oscar inte kunde räkna dem. Minst 100 stycken.

- Kan di hinna å dricka ur all mjölken, undrade Carl.

- Nej tok heller, sa Oscar, di gör smör av de mesta, å så bakar di kaker, som prinsarna får äta vareviga da.

- Jag ska bli prins, när jag blir stor, sa Carl.

Nu var de framme vid slottsköket. Dörren stod öppen och pojkarna kikade in. Någon kung syntes inte till, men en faslig massa andra människor. På väggarna hängde kopparkärl, som var så blanka att man kunde spegla sig i dem. En ung köksa fick se dem och bärkorgen. Hon ropade på mamsell. Fram till pojkarna kom ett stort fruntimmer. Hon hade en konstig mössa på huvudet och från ett läderskärp hängde en stor nyckelknippa. Pojkarna bugade sig halvvägs till golvet.

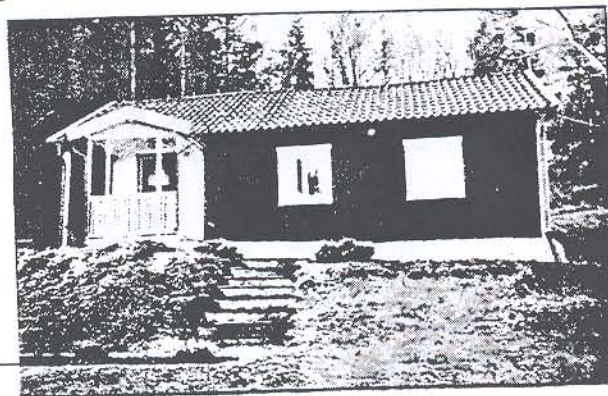
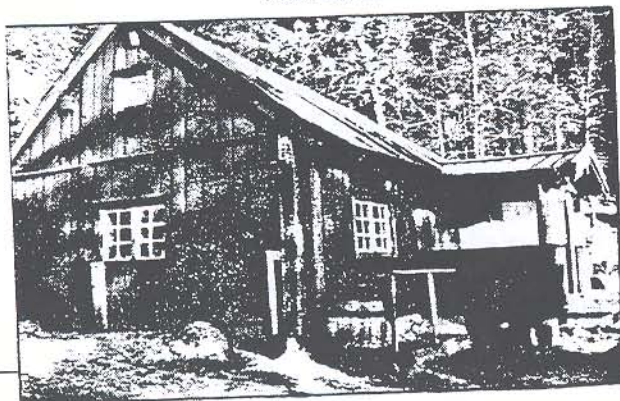
- Det var granna bär ni kommer med, sa mamsellen. Hon höll upp hjortronen i en kopparhink. Ur en ficka på kjorteln tog hon fram en börs och ur börsen tog hon fram sex slantar. En av dem var av guld. Hon räknade tio för guldpengen och ett öre för de andra.

- Varsågod, femton riksdaler får ni, tappa dem inte, och så schas iväg med er, sa hon.

Pojkarna bugade sig igen halvvägs till golvet, och så satte de av i full fart mot hemmet. Oscar kramade pengarna hårt i sin hand.

- Va mor ska bli gla', nu har hon pengar, så det räcker till jul, sa Oscar.

Kloka Gumman Ulrika Jonsdotter bodde i Tullstugan till 1883, därefter i Karlberg till 1890.

Gunnar i Hagsta

Kalle Ljus - ett levnadsöde

Redaktionen har erhållit nedanstående artikel från Gunnar i Hagsta. Det är en ömsint beskrivning över ett människoöde i en tid som inte är allt för avlägsen. Någon kan kanske tycka att sådana skildringar inte hör hemma i en tidskrift som vår, och någon kanske tar illa vid sig av en eller annan anledning. Men nog bör vi tänka efter ibland. Nog har det förekommit "mobbing" i alla tider och nog kan många av oss äldre minnas hur vi behandlade udda människor.

Kalle var som man sade förr i tiden efterbliven, nu säger man förståndshandikappad. Han tjänade som dräng hos nämndemannen i Vreta, samma gård som Vera Gustavsson nu äger. Där var han väl rätt hunsad efter vad jag minns. Jag vet ej hur länge Kalle varit i tjänst hos nämndemannen men de episoder jag minns och jag skall berätta om här inträffade i slutet av 30-talet eller början av 40-talet. Mina föräldrar, jag och min syster bodde i den andra Vretabyrn som ligger närmare kyrkan.

En vinterdag såg jag och min mor Kalle komma gående på vägen nedan för oss och han bedde sig lite under ligt, således ordnade han med sina kläder oavbrutet men vi bodde för långt från vägen för att se anledningen men när han kom att gå förbi Österlund på väg till sjön där han höll på att hugga ved såg frun i det huset att han var aldeles våt och ropade in honom och frågade honom vad som hänt. Kalle svarade då att pigan på nämndemansgården kastat en skvätt vatten på honom och motat iväg honom till skogen. Frun vid Österlund ordnade med torra kläder och Kalle fick sitta och värma

sig tills det blev dags att gå hem till middag. En tid efter denna händelse kom Kalle en kväll in i stallet vid Hagen i Vreta (nuvarande Elgs gård) och klagade över att han hade ont i sina fötter. Min far, som då arbetade hos sin bror som brukade Hagen sade då åt Kalle att ta av sig stövlarna och då visade det sig att fötterna var mycket dåligt skötta med trasiga strumpor och trasor om fötterna.

Min far tog då upp frågan om Kalle vid ett möte med fackföreningen men eftersom Kalle ej var med i fackföreningen ansåg styrelsen att dom ej kunde göra något åt saken. Far sa då att han visste en annan väg att gå så han kontaktade Kyrkoherde Strömberg.

Nämndemannen och prästen var ej de bästa vänner och när han fick höra vad som hade hänt Kalle var han inte sen att reagera. Således åkte prästen och hämtade Kalle och han fick flytta in på ålderdomshemmet. Det blev ett väldigt rabalder när det framkom hur Kalle haft det och jag minns att Stockholms Tidningen var i Hölö och gjorde repotage och kom ut med feta rubriker om Kalle Ljus med en mörk Levnad. Kalle levde ett antal år på ålderdomshemmet och han besökte ofta vårt hem och han sa många gånger att han hade det så bra och att alla var så snälla mot honom.

En vinterdag åkte han spark på isen från ålderdomshemmet för att besöka några i Österby (jag tror det var Lisa och Axel Andersson) men när han sedan på kvällen inte kom hem i tid började man leta efter honom och fann honom liggande död på isen. Ett levnadsöde var slut.

Ålderdomshemmet, dvs nuvarande Församlingshemmet.

Olle Eriksson

Rättegången kring giftmorden 1837 vid Gåsta, Mörkö socken

Ett mål som förtjänar att ihågkommas och inte hamna i historisk glömska bland Riksarkivets tio-tusentals dokument.

Huvudpersoner:

Bonden Erik Olsson d.ä född 18/5 1800 vid Bobacken. Han hade 2 syskon, Anna-Greta och Olof, men dessa återkommer ej i målet.

Hans hustru Brita Stina Olofsdotter född 2/12 1808 vid Gåsta. Hon var enda barnet och blev bortgift strax före sin 17-årsdag. Det är hon som utför dådet och får den hårdaste domen.

Deras dräng Anders Persson uppges född 1800 i Vagnhärad, men återfinns ej i dopboken för år 1800. Mer sannolikt är det Anders Persson som föddes i Vagnhärad 6/2 1801. Det är denne Anders som tillstyrkte dådet.

Bonden Anders Andersson i Tramsta född 2/7 1800 vid Enboda. Han var gift med Carin Ersdotter, som återfinns bland vittnena. Det är denne Anders som 8 år tidigare begått hors-brott med Brita Stina Olofsdotter.

Vittnespersoner:

Torparen Olof Andersson i Ängsstugan
hans h.u Brita Stina Ersdotter
deras dräng Anders Ersson
deras piga Cajsa Andersdotter

Grannen, *Bonden* Erik Olsson d.y gift med Brita Nilsson. De fick en son den 23/2 och inbjöd till barn-öl den 24/2 och gossen döptes till Nils Eric den 25/2. Samma f m hade Erik Olsson d.ä avlidit.

En tidigare barnflicka hos Brita Stina och Erik Maja Stina Andersdotter från Nökna, 12 år

en tjänsteflicka hos Brita Stina och Erik, Sophia Mathilda Lundstedt

en barnflicka hos Brita Stina och Erik, Stina Jacobsdotter från Ekeby, 8-9 år gammal

Brita Stina i Ekeby och *Maja* i Swalhagen, vilka tvättade upp liket, som texten anger.

Fyra återkommande myndighetspersoner/utredare:

Kronolänsman B K Johansson (allmän åklagare)

Provinsialläkare Dr C.R Martin

Kronofogden herr Assessor Platin

Prosten Carl Ulric Ekström

Hölebo Häradsrätt vid rannsakingen 21-25/4 1837 vid Åby gästgivargård:

häradshövding Pehr Ohlsson i Wreta
Erik Andersson i Nora
Erik Nilsson i Löthen
Anders Ljungberg i Hillsta
Anders Andersson i Lånesta
J P Holmberg i Husby
Jan Petter Nilsson i Sättra
Anders Andersson i Nedre Möllna
länsman B K Johansson

Handlingarna i målet är intressanta av flera skäl. Framförallt ger de en mycket god insyn i hur vårt rättsväsende fungerade under tidigt 1800-tal och straffskalorna för 4 olika slags brott - giftmord, tillstyrkan av giftmord, horsbrott samt fylleri och slagsmål med husbonde under sabbaten.

Händelserna ligger ju endast 4-5 generationer bakåt i tiden; det är min farfars farfar som är nämndemannen Erik Nilsson vid Löthen och som sitter med i Hölebo häradsrätt och utdömer de i vårt tycke omänskliga straffen för tre personer. Erik Nilsson hade även det säkert svåra uppdraget att följa den dödsdömda Brita Stina Olofsdotter, 28 år, för att ta avsked av sina föräldrar inför häktetiden och dödsdomens verkställande.

Brita Stina Olofsdotter hade gift sig mycket ung den 17/11 1825 med Erik Olofsson. Deras första barn Anna Maja föddes 1/2 1830 men avled av slag redan efter 4 timmar. Sedan fick de sonen Nils Eric den 18/1 1832 men denne drucknade vid 2 1/2 års ålder (25/6 34). Deras tredje barn blev Maria Christina som föddes 22/1 1835.

I granngården vid Gåsta bodde Erik Olofsson d y gift med Brita Nilsson. De hade fått två barn, båda flickor, vilka dött tidigt av slag, den 28/10 1830 resp 1831. Flickorna hette i båda fallen Maria Catharina. Slag anges så ofta som dödsorsak att man inte behöver ta detta som fakta (min anm). Alltnog, dessa makar i granngården fick den 23/2 1837 en son och det gjorde att mannen på kvällen den 24/2 uppsökte Erik Olsson d.ä för att inbjuda till barn-öl på följande dag. Erik Olsson d.ä var då sjuk och sängliggande; arsenikförgiftningen hade börjat verka.

Nu tillbaka till Brita Stinas hemförhållanden. Hon var mycket olycklig i sitt äktenskap, mannen söp alltför ofta och på något ställe sägs att han var otäck. Brita Stina hade upprepade gånger beklagat sin situation för drängen Anders Persson. Denne var också missnöjd med sin husbonde och hade vid några tillfällen även slagit husbonden så att blånad och blodvite uppstått, bl a söndagen den 12/2, vilket skulle komma att stå drängen dyrt. Anders Persson hade tipsat Brita Stina om att köpa "litet hvitt" d v s arsenik och på det sättet göra sig kvitt maken.

Brita Stina köpte arsenik av en kringvandrande dalkarl för 4 Sk Banco flera månader före det

brottet begicks och gjorde det utan att berätta det för någon. Hon gömde arseniken bakom en söndrig tapet. Två barnflickor hos Brita Stina kände dock till arseniken och på den ena flickan hade det använts i som hårtvätt. Sambandet förefaller mig märkligt, men jag har inte anledning forska vidare däri (min anm).

Brita Stina hade en dryg vecka före dådet (15/2 1837) spetsat en kvartersbutelj brännvin med arsenikpulver. Det var den flaska som maken brukade ta med sig under arbetet i skogen. Nu slumpade det sig så att maken den 15/2 bjöd torparen Olof Andersson i Ängsstugan och dennes dräng Anders Ersson på brännvinet. Alla tre blev sjuka och ett par kvinnor i Ängsstugan uppfattade "något på botten" i de urdruckna silvertumlarna, men ingen anade då att det kunde vara arsenik.

Omedelbart före dådet hade Brita Stina och drängen Anders Persson återkommit från en resa till Stockholm och hon blev på nytt mycket arg på sin man när han på eftermiddagen den 24/2 återkom onykter från skogsarbetet och tydligen även hade slösat bort de pengar som Brita Stinas Stockholmsresa hade inbringat. Erik Olsson d.ä begärde få kaffe när han kom hem och Brita Stina kokade till såväl honom som till drängen Anders. Det rädde då ingen osämja mellan dräng och husbonde, trots att de i fyllan hade slagits 1 1/2 vecka tidigare.

Brita Stina ställde fram en förgiftad kaffekopp åt sin make och drängen Anders fick rent kaffe. Maken blev efteråt illamående, kräktes och gick ut för han fick även diarré. Grannen, Erik Olofsson d y kom på kvällen in och inbjöd till barn-öl och fann då Erik Olsson d.ä sängliggande. Brita Stina och Erik lade sig på kvällen i gemensam säng att sova och tidigt nästa morgon låg Erik Olsson d.ä död i sängen. Dödsfallet anmäldes och prästen noterade ånyo slag såsom dödsorsak, men han strök senare över detta.

Erik Olsson begravdes som det står skyndsamt torsdagen 2/3 och man noterar vid förhören att det inte är normalt, eftersom bönder vanligtvis begravs på söndagar.

Rykten började gå omkring Eriks dödsorsak och misstankarna om förgiftning stärktes. Det blev förhör med Brita Stina den 7/3 inför landfiskal och prost och Brita Stina erkände, varefter hon den 8/3 fördes till häktet vid Nyköpings slott. Hon var då havande i andra månaden.

Den döde togs upp, trots prostens motvilja, och måndagen den 13/3 företogs likbesiktning vid Mörkö prostgård. Jfr bakomliggande tre sidor obduktionsprotokoll jämte två sidor apotekarutlåtande.

Hölebo häradsrätt höll sedan rannsaking fredag och lördag 21/4 och 22/4 samt efterföljande måndag och tisdag vid Åby gästgivargård som var Häradsrättens normala sammanträdesplats, vilket framgår av andra mål jag läst. Protokollet från Häradsrätten är av sådan längd att jag valt att utesluta det, men jag vill samtidigt rekommendera det för den som önskar tränga ännu djupare in i händelserna. Det finns vid Riksarkivet. Jag bifogar i stället kopior på den kortare redogörelse om 20 sidor i folio-format som Svea Hovrätt upprättat.

Vid förhöret med Brita Stina Olofsdotter uppdagades att drängen Anders Persson understött vid dådet och han kom därför i en mycket pressad situation som förvärrades av det förhållandet att han nyligen under fyra slagit och även i hustruns närvaro förolämpat Erik Olsson d ä och sista gång skedde det med blodvite en sabbatsdag (sönd 12/2). Drängen anför i sitt överklagande till Svea Hovrätt att han "blifvit med hotelse aftvingad en bekännelse och därför anmäler missnöje emot Häradsrättens utslag enär han deraf likväl ej erhållit del så att han ej eller kunnat besvära sig i Hofrätten". De högre rättsinstanserna kommenterar tyvärr inte denna grava anmärkning mot rättsordningen vad jag kunnat upptäcka, vilket är värt att notera.

Tragedin vid Gåsta fick ytterligare spridning när det vid förhöret med Brita Stina framkom att hon för 8 år sedan bedrivit "köttsligt umgänge", kallas även "tvefaldt hor", med en bonde vid Tramsta, Anders Andersson. Såväl Brita Stina som Anders Andersson hade långt tidigare gjort avbön i kyrkan för denna historia. Även så hade Anders Andersson tidigare förlikat sig med sin hustru (Carin Ersdotter) för denna gamla otrohets-historia. Likväl ansåg de olika rättsinstanserna att de nu 1837 skulle straffas för sitt "köttsliga umgänge".

Domarna för de tre huvudpersonerna blev omänskliga enligt nutida begrepp och den ev läsaren får göra sina egna reflexioner. Jag har inte gjort någon avstämning mot vad dåtida lagbok säger i åberopande avsnitt, utan det får

den göra som önskar tränga ännu djupare in i det sorgliga målet.

Brita Stina Olofsdotter dömdes av Hölebo Häradsrätt till att först mista högra handen, därefter halshuggas och sedan "på båle brännas" 6 veckor efter det hennes barn förlöstes.

Kongl. Majestät lindrade Brita Stinas straff något genom att han strök detta med högra handens avhuggning före avrättning. Det är en annan historia hur Kongl. Majestät vid Stockholms Slott d v s Karl XIV Johan kunde sätta sig in i målet eftersom han hade mycket bristfälliga kunskaper i svenska språket. Han var ju den förste Bernadotten.

Brita Stina födde sedan en son Adolf Fredrik den 19/9 1837 vid häktet i Nyköping men sonen dog 2 månader senare (21/11 1837) och Brita Stina avrättades den 21/2 1838 och då var hon 29 år, 2 mån och 19 dagar gammal.

Drängen Anders Persson dömdes för slagsmål med husbonden under sabbaten till 18 + 22 par spö och 10 daler silvermynt i böter för sabbatsbrottet och 2 riksdaler skillingar för första resans fylleri. Därtill för delaktighet i förgiftningen till 6 års arbete på fästning. Anders Persson gav in en nådeansökan och Kongl Majt. sänkte hans straff till 25 par spö samt 3 års arbete på fästning.

Anders Andersson slutligen ådömdes av Hölebo Häradsrätt för sin 8 år gamla försyndelse till 28 dagars fängelse på vatten och bröd samt 4 daler silvermynt till Mörkö kyrka samt enskild skrift och avlösning i samma kyrkas sakristia. Även Anders gav in en nådeansökan och fick fängelse-delen reducerad till 16 dagar på vatten och bröd.

Min fakta-späckade sammanfattning ger inte rättvisa åt målet, dess detaljer och språkliga nyanser varför jag än en gång rekommenderar läsaren att gå igenom kopierade sidor.

Till sist ett par trådar att ta upp för den som vill gå vidare. Hur gick det för dottern Maria Christina född 22/1 1835 som så tidigt blev helt föräldralös? Hur gick det för Anders Persson som fick 3 års "arbetsläger" på Landskrona fästning?

Som avslutning på denna sorgliga men lärorika historia kan tjäna föräldrarnas avskedsord till dottern Britta Stina,

återgivna av nämndeman Erik Nilsson
i Löthen

Fadern djupt bedrövad:

"det är många som hava stugan full av
barn och äga glädje av dem alla; Du
är vårt enda och har nu gjort oss en
så stor sorg"
(Olof Persson)

Modern åter yttrande:

"Du vet att jag sagt Dig att Du skulle taga
Dina barn ifrån honom och gå ut i socknen
och tigga i stället att göra så där"
(Stina Pehrsson)

Riksarkivets handlingar:

Svea Hovrätt CI c2:65 (1837) Diarium,
plac i mag 24

Högsta Domstolen Diarium 1837 Brottmål
(Kriminella mål) plac i mag 54

Intressanta handlingar som jag dock ute-
slutit i denna redogörelse:

Hölebo Häradsrätts protokoll
Anders Perssons nådeansökan
Anders Anderssons "

Prästens intyg om ovannämndas redbarhet
o senaste nattvard

Intyg från barnmorskan att Brita Stina
är havande.

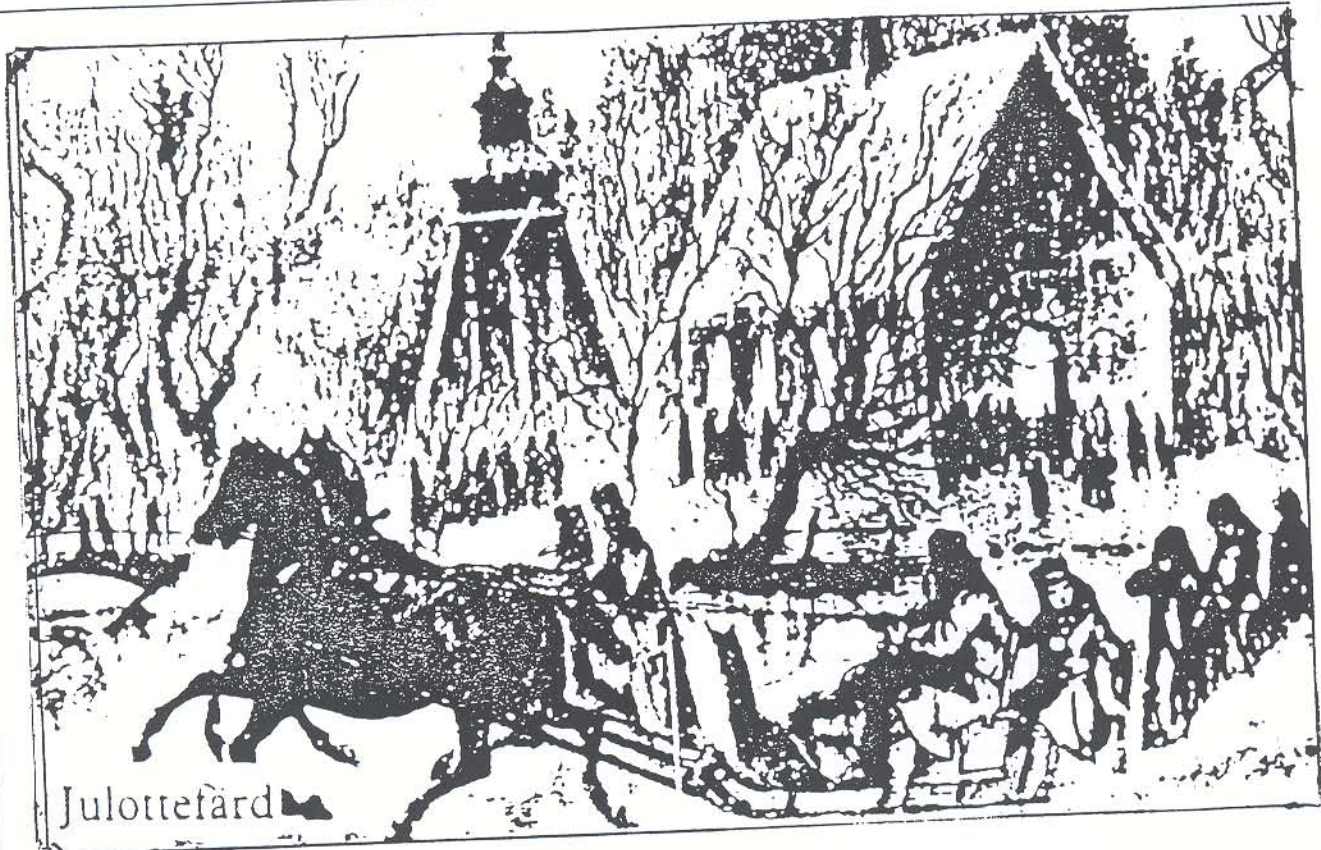
Återstår för min del:

Att studera bouppteckningarna från Hölebo
för Erik och Brita Stina. De bör återfinnas
i F II:17 resp F II: 18. Vem/Vilka ärver?
Vem blir barnets förmyndare?

Betr. Giftmordet vid Gästa, Mörkö 1837. Avskrift från ca 35 cm
tjock bok vid Riksarkivet i Stockholm. Volym 2 av Kongl. Justitia-
Revisionens Registratur 1837, uppslagssidorna 1168-1171. Det är
6½ sida handskrift och kopiering tillätes ej.
1837 den 10 November

Nådiga pröfning i hemställda mål, angående Bonden Erik
Olsson den äldres i GÄSTA Euka Brita Stina Olofsdotter, deras
hustru dräng Anders Persson derstädes och Bonden Anders
Andersson i TRAMSTA, hvilka vid HÖLEBO HÄRADSRÄTT blifvit
tilltalade, Brita Stina Olofsdotter, för det hon skall med förgift
af laga tagit sin bewälde man Erik Olsson samt med Anders
Andersson i TRAMSTA tvärfelt hon förfövat; Anders Persson,
för det han uti Erik Olssons förgöring deltagit och jemväl
under hustruens hos Erik Olsson honom i lifstiden vid
åtkilliga tillfällen öfverfallit och varit af starka drycker
öfverlastad; samt Anders Andersson för begånget horstift
med Brita Stina Olofsdotter; Utli hvilket mål HÖFRÄTTEN,
hvars pröfning HÄRADSRÄTTENS utslag af den 25 April detta
år är worden underställt och hvarst Anders Andersson
sig bevrövat, medelst utslag, den 24 derpå följande juli,
sig utlätit och ansett Brita Stina Olofsdotter genom egen med
omständigheter, stykt bekännelse lagligen förvarmen att,
med städgat råd, hafva bewälde sin man, medelst aese-
nille förgiffning om lifet bragt, och derför dömt Brita

Stina Olofsdotter, som tillika öfvertygad att hafva tvärf-
faldt hon förfövat och derför till ansvar skyldig, att
jemväl 14 Kap. 1 §, 17 Kap. 1 § och 56 Kap. 1 § Miss-
peningsstraffen samt Förordningen den 20 januari 1779, för
dena sina brott mista högra hand, halshuggas och i bälte
brännas; dock att, emär Brita Stina Olofsdotter wore i hafvan
de tillstånd, med verkställigheten af det henne sålunda ä-
dömda straff komme att anstå sex veckor ofte det hennes
banförlörmning inhäffat: att beträffande åter Drängen Anders
Persson, så emedan han finnes lagligen öfvertygad att hafva
själfenast vid åtkilliga tillfällen dels tilltyrkt Brita Stina
Olofsdotter att bibringe mannens förgift, samt dels i hennes när-
varo, föllt yttranden, som utmärkt önskan att Erik Olsson wätre
på sådant sätt ur vägen rödfjas; utru och under sin hustru-
tid hos Erik Olsson, vid serstildte tillfällen, jemväl å Jaktställe,
å hustrunden brevit våldsam hand, deraf blånad och blodrike
blifvit, samt desnutom varit af starka drycker öfverlastad;
Ty och då Anders Persson, fastän, emot hans enständiga me-
kande, anledning icke wore att han med Brita Stina Ols-
dotter deltagit i verkställigheten af hennes anslag emot
mannens lif, eller ens med laglig visshet uttagas kunde

Julottefärd

Ansa Borin

Jul på Mörkö

Vid ett besök på folkminnesarkivet i Uppsala i januari i år hittade jag bland mycket annat några uppteckningar om julseder på Mörkö, upptecknade av W Palmblad år 1932. Uppgiftslämnarna är alla födda på Mörkö någon gång mellan 1840 och 1866. Jag har gjort ett axplock, det finns alltså mycket mer att säga om 1800-talets julfirande på Mörkö.

"På julafton var halm utströjt på golvet och i sängarna under madrassen lades lös halm. I lagårn ströjste mor halm på gången "nu får ni jul" sa hon åt korna." Så berättar Anna Charlotta Andersson f. 1840.

Aven en senare generation berättar om julhalm på golvet, men också att de var de sista på ön att ta in halm. August Andersson f 1866 berättar:

"Iorstugan - köket - bredde man ut halm julafton. En av jungfruna tog in en halmkärve - vi tröskade långhalm till att laga takena med och då togs den bästa kärven undan till julen. Halmen skulle bytas om en gång. Det var till äminnelse av Jesu födelse, som man hade julhalm."

Bland folklivsforskarna finns det olika teorier kring seden och dess ursprung. August Andersson sluter sig kan man säga till de forskare som gör en kristen tolkning av bruket av julhalm. Men det finns också teorier

som förknippar seden med den fornnordiska julen. I slutet på 1800-talet tolkades julens ursprungliga funktion av en grupp forskare som en fest för de avlidna. Halmen på golvet var då ett sätt att visa gästfrihet till de fränder som kom på besök på julnatten.

En annan teori uppfattar utberedningen av golvhalm som en ceremoni i en äringsfest. Alltså en fruktbarhetsrit, en hyllning till grödan.

Nils Johansson född 1865 i Sandstugan har en version som knyter an till de senare teorierna. Han skriver: "Jag skall berätta åt vår julgledje när vi hade julaftån kãm farmin inn med tre stora långhalmkärvar och strödde ut på golvet det var härligt för tvåfotegrisa te påte i och det brann i den öppna stora spisen så det stog härliga till."

Man kan ana en stolthet bakom beskrivningen av den myckna halmen och en atmosfär av högtidlighet

när självaste far i huset stiger in i den lilla stugan med tre stora kärvar. Från en 1700-talsnotis heter det: "Halm strös på golvet och ju frikostigare fötterna frodas, ju rikare blir årsväxten."

Oavsett vilka ursprungliga avsikter som bruket av julhalm haft så hade det tveklöst en praktisk funktion.

Nils Johansson skriver igen. "... halmen fick ligga kvar till nyårsaftån då fick vi tillbaka våra vanliga mat-tor det vill säga en och granriset..." Ja dels fångade den upp en del av golvdraget, men den gav också stugan feststämning.

Stugrummet såg annorlunda ut och doftade annorlunda.

Även kyrkorna hade ofta utgifter för golvhalm vid juletid. Bl.a. för brandfarans skull gjorde man försök både från domkapitel och magistrat att beivra denna sed. Seden försvann under 1800-talet lopp.

Som Nils Johansson skriver var halmen "härlig te påte i". Halmen inspirerade till jullekar av olika slag. August Andersson berättar att "Under jul skulle man sticka ögonen ur skomakaren. Det var en liten halmgubbe. Två tog en stång mellan sina ben, höll i den och vände ryggarna mot varandra.

"Skomakaren" skulle stå framför den som skulle försvara honom och den andra skulle rikta stången så, att han petade till skomakarn. "Denna lek verkar allmänt spridd då den även finns beskriven som en jullek i en samtida uppteckning från Skåne.

August Andersson fortsätter berätta om julfirandet i barndoms hemmet.

"På julafton när arbetet var slut, skulle alla tvätta sig. Man hade en balja i köket och pigorna skulle tvätta oss. Dom började med husfar. Det var ett fasligt liv... När vi slutat äta kväll, läste man evangeliet och sjöng julsalmerna. "På julafton skulle man ha lutfisk och gröt till kvällsmat. I gröten lade man en böna och den som fick bönan skulle bli gift under nästa år." I dag lägger vi en mandel eller kanske flera i gröten. Att lägga en böna i gröten går tillbaka på ett äldre västeuropeiskt bruk, där den som fick bönan blev bönkung.

I August Anderssons hem skulle man rimma till gröten. August ger exempel på ett rim han minns: "Gröten är kokt i grya, och inte på någon stång. Nog har jag sett dig, när du sprungit till Tunapigorna i fyrsprång."

I julmatens blandning av festmat och fastemat gör sig vårt kulturarv påmint. Vinters slakt och årets andra (2:a) brödbak (i nord- och mellansverige) gör julen till en färskmatshögtid. Gröten som till omväxling är gjord på mjölk och risgryn markerar fest, men är också en del av fastematen, liksom naturligtvis lutfisken.

Tiden före jul var enligt den kristna traditionen en fastetid. Att August Andersson bara nämner gröt och lutfisk på julaftonsbordet kan tyda på att en äldre måltidssed levde kvar. Fastan avbröts först efter juldagens mässa. Då kom korv, sylta och kanske skinka fram på bordet, och öl och brännvin naturligtvis.

Juldagen förflöt i stillhet och vila, förutom den vilda ritt som företogs hem från julottan. August Andersson berättar: "Den som först kom hem från kyrkan juldagen, skulle bli först nästa år med skörden. En sup tog han genast han kom in."

Hällde man inte genast i sig en sup brännvin eller julöl hjälpte det inte att man kommit först av alla i byn. Det berättas i andra källor att det hände att drängarna smög sig ut ur kyrkan och blandade bort skaklar och selar för grannen. Det var hedersamt att komma först.

Den vila juldagen pålyste kunde nog behövas med tanke på de kommande juldanserna. Men först skulle drängarna ut på annandags morgon och sjunga Staffan. Det var ett sätt att tigga förtäring, både för stunden och för senare bruk.

Lotta Andersson född 1854 berättar: "När dom kom skulle dom bespisa - smörgås, kaffe och bröd - annars var de oförskämda. Brännvinsflaskan tog dom fram. Dom gick från gård till gård, men jag brukade passa på och gömma stövlarna, så att dom - drängarna - inte kunde följa med."

Nils Johan Malmberg född 1843 berättar att några tog sig lite för mycket brännvin.

"Anndaskvällen började juldanserna", berättar August Andersson. "Man kom alltid och bjöd samma kväll den skulle bli. Ett danslag gick omkring i gårdarna och bjöd. Karl i Uggletorp var med en gång, då hade di först varit i Överörsta och Nederörsta, Skåra och Tuna. Vi följde genast med och voro 12-20 stycken. Och gick långt. Den gård, där dansen hölls, bjöd. Det mesta fick dom av husbond-folket. Spelman var med med fiol. På natten skulle det vara smörgåsbord, kaffe, bröd och sup. Flickorna fick körsbärsvin. Sedan gick dom lite emellanåt och bjöd på en sup. Toddy fick man före maten, och maten fick vi på morgonsidan. Nästa kväll dansade vi i en annan gård. Det gick över hela socknen, åtminstone halva. Det kunde bli en 10-12 juldanser emellan juldan och tjugondan."

Julen var den stora danshelgen, högt värderad bland allmogens ungdomar. Vid kyndelmäss den 2 feb. var den sista anknytningen till julen passerad. Julen var visserligen utdansad redan tjugondaknut, men en sista efterslänrardans kunde hållas vid Kyndelmäss, på Mörkö kallad "lillejul".

Sen började de långa "oxveckorna", som August Andersson kallar dem, innan klackarna kunde slås i taket igen i "påskstuga".

Men kristenhetens stora högtider, jul och påsk handlar väl inte om dans? Jo i en mening. Det handlar om avbrott från vardagen, om en paus i arbetet. Dansen och leken markerar avbrottet. "Nu behöver du inte tacka för sist, nu är jul slut å lekstugo å alle", som en dräng på Mörkö lär ha yttrat.

Bergustugan. (Foto: Sture Andersson)

Sture Andersson

När farfar var ung

Miljöberättelser från landet

När skall det sluta regna?--- och vårt dricksvatten som snart är slut. Det var Natalia som sade det till sin syster Lisa. De satt vid köksbordet i den lilla stugan nere vid sjön och drack sitt eftermiddagskaffe. Natalia bodde med sin man Axel och nioåriga son Sture i den lilla stugan som hörde till herrgården där Axel var anställd som smed.

- Var tacksam du att det regnar så du slipper diska i sjövattnet, för regnvattnet är ju i alla fall inte salt. Vi får väl ro efter dricksvatten fast det regnar.

- Ja det blir väl ingen annan råd svarade Natalia. Men det blir så halt och besvärligt att bära hinkarna från källan till båten. De båda systrarna fortsatte att dricka sitt kaffe och pratade om lite av varje. Lisa, som var frälsningsofficer, hade passat på att besöka sin syster efter det att hon varit på den årliga kongressen. Efter en stund reste sig Natalia och ställde ner

kaffekopparna i diskbaljan. När hon skulle ta vatten i den hink, som var avsedd för tvätt och disk, var den nästan tom.

- Jag måste gå ut och hämta regnvatten, sade Natalia, tog hinken och skopan och gick ut till ena stugknuten, där det stod en trätunna, som samlade upp regnvattnet från taket. Hon lade märke till att det bara kom några enstaka regnstänk. Molnen höll på att driva undan. Hon fyllde hinken och gick in.

- Nu blir det nog uppehållsväder. Om vi skyndar oss iväg hinner vi hem med vattnet innan Axel kommer, sade Natalia och slog upp ett par skopor vatten i diskbaljan.

- De här kopparna får stå till middagsdisken. Skall ni följa med till "Rävkällan" frågade Natalia sin son, som satt och lekte med några träklossar som hans far tagit hem från snickarboden till ved.

- Ja gärna! får jag ta draget med?

- Ja det kan du göra. Inte för det jag tror att gäddan hugger så här dags på dagen. Men ta på dej koftan. Sture tog ner gäddraget från hyllan i förstugan, tog på sig koftan och sprang i förväg ner mot båtplatsen. Natalia och Lisa tog den fyrkantiga 50-liters mjölkkrukan av galvaniserad plåt mellan sig för att bära den till båten. Det skramlade från kedjan, som höll fast det runda locket upptill, när de gick den smala stigen ner till sjön där båten låg. Buskarnas kvistar var fulla av regndroppar som föll av vid beröring.

- Usch! Mina skor och kjol är redan genomvåta, sade Lisa. Att ni orkar hålla på så här år efter år.

- Ja, vad gör man när det inte går att få fram något vatten på närmare håll. Axel har ju hållit på och grävt på ett tiotal ställen runt huset, men han kommer ju bara till berg överallt. Så nog gör stugan skäl för namnet Berga. Väl framme vid båten, som låg halvt uppdragen på land, kom nästa vattenövertäckning. Båten var halv med regnvatten.

- Vilken ironi, sade Lisa. Här kommer det vatten från himlen i flera dagar, så går man ut för att hämta vatten och blir genomvåt, öser hundratals liter vatten ur en båt, som man rör över vattnet ett par kilometer, bär vatten från en källa hundra meter upp i en skogsbacke, rör hem med två fyllda 50-liters flaskor, som sedan skall bäras ytterligare ett hundratal meter hem för att koka kaffe på deras innehåll.

Natalia svarade inte. Hon var i full färd med att ösa vattnet ut båten. När det var klart hjälptes de båda kvinnorna att skjuta ut båten. Natalia lyfte i de båda mjölkkrukorna, en fanns redan nere vid båten. Sture hade hoppat i båten och med en åra sköt han ut den. Natalia som tagit förtöjningskedjan gick ut på den smala bryggan och drog båten så att stäven kom i riktning ut mot sjön. Sture satte sig på aktertoften. Lisa klev i och satte sig på sittbrädan mitt emot roddarplatsen. Natalia som också klivit ombord, tog en åra och stötte båten från bryggan. Hon satte årorna i sina klykor, tog ett par kraftiga årtag och båten gled ut genom den smala, uppröjda gatan genom vassen.

RODD EFTER VATTEN

Väl ute på öppet vatten tog Natalia in riktningen till den plats där de skulle lägga till. Eftersom hon satt med ryggen mot färdriktningen tog hon ut två riktmärken, ett på motsatta strand och Stures huvud. På så sätt kunde hon hålla någorlunda rät kurs.

Sture släppte ut det stora skeddraget som hans pappa själv hade tillverkat av en kopparplåt. Med en kulhammare hade han knackat små bugglor, som i vattnet skimrade som fiskfjäll.

Den skålformiga sidan var förtent, meddels värme pålagt ett tunt lager med tenn och hela draget var blankpolerat. Linan som var av tunt bomullsgarn, (det var långt innan nylonlinan var uppfunnen), var upplindad på en fyrkantig smäcker ram, som gick att vrida runt en stålaxel med ett handtag i änden. Sture var van att sköta draget.

Nästan varje lördagkväll, på somrarna, brukade han följa sin far på fisketur. Det var sällan de blev helt utan fisk. Natalia var van att ro, så det dröjde inte länge förrän de var framme vid den plats på stranden där stigen till rävkällan började. De hjälptes åt att dra upp båtens stäv en bit på stranden så att det skulle gå lättare att lyfta ombord vattenhinkarna, som skulle tömmas i mjölkflaskorna. Natalia band fast båten i ett träd för säkerhets skull.

STIGEN TILL RÄVKÄLLAN

Hon tog de två femton-liters plåthinkarna, i den ena låg en stor plåtskopa, och började gå uppför den krokiga och steniga stigen.

Vegetationen kring stigen var ymnig. Stora bestånd av meterhöga plymformade ormbunkar, kallas "träjon" växte i slänten, där vattnet från källan rann ner mot sjön mellan stora stenar och gamla murkna trädstammar. I en liten glänta växte massor av "skogsfräken". De såg ut som miniatyrgranar och i deras regelbundna "grenverk" hängde fortfarande fullt med små vatten droppar.

På andra sidan stigen låg berget öppet med skrevor och stora stenblock, som var rikt bevuxna med mossor av olika slag. Skogen vid stranden bestod mestadels av lövträd med inslag av olika sorters buskar. Några meter från stranden tog den grövre barrskogen vid och på berget fanns täta bestånd av en.

Stigen lutade starkt uppåt och där uppe framför ett stort stenblock syntes en klar vattenyta nästan en meter bred.

"RÄVKÄLLAN"

Det såg ut som om det kokade i den ljusa sanden på källans botten. Det var en stark källåder som fick den finkorniga sanden att virvla om. Kring källans ytterkanter låg några stenar tätt intill varandra och mellan dem hade Stures pappa tätat med tjock lera. I en liten fördjupning i fördämningen rann överskottsvattnet nedför slutningen. Källan var ungefär en halv meter djup. Vattnet var klart som kristall, kallt och med en underbar frisk smak. Kring källans kanter växte flera arter av sådana växter som trivs vid friskt, rent vatten. Stenar och gamla stubbar runt om i terrängen var över-

täckta med mjuk grön mossa. En del såg ut som mjuka kuddar.

Natalia ställde ner hinkarna, tog skopan och började ösa, försiktigt så att hon inte rörde upp lösa partiklar från källans kanter och botten.

- Varför kallas den här källan för "Rävkällan?" frågade Lisa.

- Det är en lång historia. Den berättar jag, när vi kommer hem, svarade Natalia. Nu bär jag ner de här, så kan ni stanna här tills jag kommer tillbaka, sade Natalia.

- Men skall jag inte hjälpa dig med den ena hinken? frågade Lisa.

- Nej, man bär två hinkar bättre än en. Med det beskedet lyfte Natalia upp hinkarna och gick nedför stigen, försiktigt så att inte vattnet skulle skvalpa ur. Sture och hans moster satte sig på var sin sten utan mossa för att inte bli våta. Överskottsvattnet från källan rann i en liten bäck nedför slänten och det hördes ett svagt porlande ifrån de små miniatyrvattenfallen.

Lisa som var en god sångare satt en stund och nynnande på en melodi. Så började hon sjunga med klar och ren röst. Morgon mellan fjällen, hör hur bäck och flod. Sorlande mot hällen, sjunga: Gud är god.

RIKTIGT KÄLLVATTEN

En lätt vindpust drog fram genom skogen och satte asparnas långskaftade blad i nervös dalring och de gav ifrån sig ett svagt susande ljud. En fiskmåss vassa skri nerifrån sjön störde den nästan sovande tystnaden. Nu skramlade det från locket till en av mjölkflaskorna. Ett svagt brus hördes ända upp till källan, när Natalia tömde sina vattenhinkar. Lisa satt och funderade på varför de måste gå ända hit upp efter vattnet, när det ändå rann nedför slänten till sjön. När hon ställde den frågan till Natalia, som kommit upp igen, fick hon förklaringen.

- Det har Axel också tänkt på. Han försökte gräva en uppsamlingsbrunn nere vid stranden, men då rann det salta sjövattnet in i brunnen så att källvattnet blev odugligt, så det är nog bara att släpa och slita. Lisa tog skopan, öste upp lite vatten och drack.

- Å, vilket gott vatten! och ändå är det samma vatten, som regnar ner på oss. Vet du det Sture? frågade hon.

- Men det här vattnet kommer från ett kärr längre upp i skogen, det har pappa sagt.

- Ja, har pappa sagt det så är det nog så. Lisa hade ingen lust att ingående förklara

vattnets cirkulation. Natalia var nu uppe för femte och sista vändan.

- Nu tar jag hinkarna den sista vändan, vilket du vill eller inte, sade Lisa bestämt och började östa i vattnet, tog de fulla hinkarna och började den vingliga vandringen nedför stigen.

- Ja nu har vi fått ner hundra liter härligt regnvatten, sade Lisa och blinkade lite illmarigt åt Sture.

Sture hade letat reda på en flat sten i strandkanten och kastade den så att den studsade flera gånger mot vattenytan. I ett sådant "smörgåskast" kunde stenen studsas en massa gånger.

Det hade klarnat upp helt nu, men solen skymdes av träden i den höga skogsbacken. Efter en stunds rodd upphörde skogen att skymma solen, som nu slösade med sin sköna värme på de tre sjöfarna. Plötsligt blev det tvärstopp på draget, som Sture lagt ut igen.

- Det har fastnat! ropade Sture ivrigt. Han släppte ut lite mer lina, som hans pappa lärt honom, men inte för mycket så att linan blev slak. Plötsligt kände han några kraftiga ryck.

- Nej det är nog en stor gädda på! Nu visste Sture att det gällde att hålla linan spänd, annars kunde fisken göra ett kast och draget lossna eller linan slitas av. Natalia hade slutat ro. De båda kvinnorna satt tysta och tittade akter ut där de trodde att fisken borde vara. Nu syntes något blänka till och ett kraftigt svall uppstod i den ganska lugna vattenytan. Sture vevade in linan så mycket han förmodade.

- Mamma - det är en stor baddare! och vi har väl ingen håv med oss?

- Nej jag tänkte inte på att det kunde bli någon fisk. Skall jag hjälpa dej?

- Mamma kan ta tag i linan när jag får fram den till båtanten. Sture var alldeles röd om kinderna av upphetsning.

- Det är en stor baddare! upprepade han på nytt. Så blev linan plötsligt slak och Sture vevade in allt vad han förmodade. Fisken hade satt fart rakt mot båten och simmade under den så att draglinan försvann rakt ner vid sidan av båten. Natalia, som var van att fiska, tog ett kraftigt årtag på ena åran så att båten vände helt om, fick tag i fisklinan och började hala in den. Nu var det riktigt spännande. skulle fisklinan hålla? Natalia kände att det var en stor fisk. Att lyfta upp den i båten utan håv fordrade mer tur än skicklighet. Nu plaskade det till vid båtanten. En dov duns

inne i båten satte punkt för den olidiga spänningen. Där låg en stor gädda, på så där en fyra-fem kilo, kippade efter vatten och gjorde några tafatta försök att hoppa i sjön igen.

- Det där gjorde ni bra, kommenterade Lisa.

RÄVEN I HÖNSGÅRDEN

Hemkomna till bryggan öste Natalia upp vatten i de två hinkarna, som hon bar med sig upp till stugan. Sture bar stolt den stora gäddan. Det var dags att sätta på potatis till middagen, men Natalia sade:

- Nu har vi gjort oss förtjänta av en extra kaffetår. Och du Sture vill väl ha ett glas saft. I väntan på kaffet gjorde Natalia iordning potatisen i en kastrull, lyfte bort ett av locken uppe på spisen och satte ner kastrullen för kokning. Lisa påminde Natalia om att hon skulle berätta om "Rävkällan". Och Natalia började:

- Jag vill minnas att det var andra sommaren vi bodde här. Jag hade lyckats få fram några bra värphöns. Så en lördageftermiddag fick vi höra ett fasligt liv från hönsuset. Jag sprang dit för att se vad det var. Då kom en räv framkrypande under nätet kring höns-

gården med en höna i käften. När han fick se mej, sprang han bort över sopbackberget och vidare bort mot den här skogen vi kom ifrån. Jag ropade på Axel som var på vedbacken och han såg räven springa ner mot sjön. Han skyndade sig in efter bössan, sprang till hundkojan, tog med Dessy i kopplet och gick bort till stigen ner mot sjön. Hunden fick genast upp vittringen av räven. Hon ville rusa iväg efter, men Axel släppte henne inte, utan lät hunden spåra kopplad för att om möjligt hitta grytet.

Efter ett par timmars spårning, genom nästan oframkomlig terräng kom han fram till en källa. Där hade tydligen räven stannat för att dricka, det fanns blod och fjädrar på stenarna framför källan.

- Fick han tag på räven, frågade Lisa.

- Nej men han hittade grytet strax intill. Så gjorde han iordning källan, för vi behövde ju dricksvatten, och därför kallar vi den för "Rävkällan".

- Det är då det godaste vatten jag någonsin har druckit. Men så kostar det också mycken möda att få hem det, sade Lisa.

- Och så kan man få en gädda när man hämtar det, inflikade Sture.

Tystberga Hembygdsförenings teatergrupp "Dramatörerna"

under sitt framförande av Rallarsving vid Tullgarnsdagen 1992.

Hilmer Johansson vid Marieberg 1962.

Ebon Johansson

Vem minns Kalle-Ville?

BARNDOMSMINNEN FRÅN HÖLÖ

När jag häromdagen på nytt läste i Hembygdsföreningens Årskrönika slog mej en tanke. Hur många av de Hölöbor som gick i Broby skola på 30-talet vet vem C W Hölne är? Men om jag skriver Kalle-Ville rätt och slätt då vet nog alla och minns kanske liksom jag vilken bussig grabb han var. Jag måste få berätta. Det var så att på vintrarna åkte vi alltid skridsko på ett kärr bakom Bergmans i Åkerby. Vi stackars flickor hade ett hopplöst jobb att få remmarna att sitta fast. Jämt stod vi med fötterna i vinkel. Då kom Kalle-Ville ilande och räddade både fötterna och rasten.

De var ett lustigt sammanträffande att läsa om Marieberg som Kalle-Villes farfar Vilhelm sålde på 30-talet. Jag minns de mycket väl eftersom de var mina morföräldrar som var köpare. Nämnas bör kanske att jag vuxit upp hos dem sen 2-års åldern. Nu köptes de här stället för att "flicka skulle få närmare till skol'n". Nog var de rart tänkt och sagt. Farbror Vilhelm gick många, många gånger tillbaka till sitt gamla hem. Troligen kände han sej rotlös och kunde heller inte acceptera det nya. Han såg andra

burkar på hyllorna andra möbler och framför allt nya människor. Lite skrämnd var jag nog av hans många inspektioner. En sak jag förvånade mej över var hans noggrannhet att torka av skorna. Proceduren började långt ner i backen och fortsatte ända upp till trappan.

VINTERLEKAR

Tyvär fick vi inte sjön med oss från Ekvik där vi bodde förut men annat fick uppväga saknaden. Vilka långa härliga backar att fara utför på vintern. Att åka skidor, spark och kälke var precis lika roligt då som nu. Första skidorna var rena katastrofen, bara en tåhätta föreslås, inget mera och fötterna for. Då kom morfar på idén att spika fast en bit fårfall som skulle ge fäste. Men icke, de blev is och ännu värre. Tårar och ilska över både morfar och isklumparna.

Vi var rätt många barn där borta som lekte tillsammans. Där Albin och Märta Gustavsson bodde sista åren i Hölö fanns tidigare två familjer. Den ena hette Jonsson och

var ladugårdskarlar hos nuvarande Sällbergs. Jag tror det var Lyckefeldt då. I andra delen av huset bodde en änka Thunström med fyra barn. De var mer i min ålder. Så fanns ju Alice i Bergdala och Lennart från Västergården (Café Lukas).

När skaren låg hård var det verkliga tävlingar. Först sparkade vi riktig fart i backen. Sen gällde det komma längst på sparken genom att bara låta den glida. Målet var att komma så nära Sällbergs lagårdsknut som möjligt. När jag nu ser barnen under snörika vintrar leka på sina små platta tomter, tycker jag nästan synd om dem.

SOMMARMINNEN

Somrarna kunde också vara trevliga, de gällde inte minst midsommar samt mormors födelsedag den 12 augusti. De var så att ju fler släktingar som kom ut desto större var utsikten att få bädda i höet på logen. Stugan på rum och kök var ju på tok för liten. Doften av hö kan jag känna än idag.

Första sommaren vid Marieberg hände mej något ruskigt. De var så här att jag skulle springa över till Vesterlund för att leka. Mitt i backen sprang jag nästa ihop med något rysligt. Fullkomligt skräckslagen rusade jag hem in i stugan och skrek att jag mötte en häxa på skogen. Mormor lunkade fram till köksfönstret, tittade ut och förklarade på sitt stillsamma sätt att nu var jag väl ändå bra tokig. "Det där e ju bara Lovisa i Åkerby som har varit till Vesterlund å lånat vävstolar"

En förklaring är nästan på sin plats. Gumman hade ett svart huckle på huvudet och under hucket måste de ha blivit något fel, för huvudet hoppade och for åt alla håll på en gång. Glasögonen var ruskigt tjocka och förstörade ögonen, jag tror sjudubbelt. Till allt detta bar gumman två sidostycken till en vävstol på axlarna.

Här måste jag få fortsätta med en rolig episod från senare år. För en tid sedan följde vi med på en sjötur till Askö. Ombord på båten kom vi i samspråk med ett par i vår egen ålder. Som alltid blir de ju tal om var man bor. Mannen kände till Hölö litet grand eftersom hans mor en gång haft två gamla mostrar boende där. Med litet bitterhet i rösten berättade han vidare att flera sommarlov under skoltiden tvingades han cykla upp till Hölö. Inte var de nöjesdagar precis, ärendet var att hugga vedförråd åt den mostern som var änka. "Hon hette förresten Lovisa och bodde vid en gård som hette Åkerby, som ni kanske känner till?" Jodå. Paret skrattade gott åt min häxa. Den andra mostern kände jag mera eftersom hon bodde granne vid Vilhelms-

berg. I förnamn hette de faktiskt Vilhelm och Vilhelmina. Phu!

Ett annat sommarminne dyker upp. Vid Linaberg bodde en konstnär Otto G Carlsson. En vän och kollega till honom, Uno Stallarholm, var ofta på besök. En dag kom den sistnämnde förbi hemma och fick se mormor sitta i hagen och röka fläsk. Stallarholm blev eld och lågor och bad omgående att få rita av mormor. Men det skulle han inte ha gjort. En mycket upprörd liten gumma blånekade. Inga böner hjälpte och jag som tyckte de var så spännande. Om han ändå bett att få rita av mej. Förklaringen kom senare från mormor "Kan di inte ta sej före någe, än å komma ut så här å ha spektakel åt gammalt folk?" Kanske var det den tidens syn på konstnärer?

EN SÅ 'N HUND VI HADE

En liten hund hörde också till de trevligare minnena. Den tror jag vi fick genom en släkting. Ingen rashund precis de var en korsning mellan tax och stövare. Men oj vad vi älskade den hunden, min tre år äldre kusin och "sommarrbror". Vi var nästan rivaler. Att han föredrog grabben på sommarlovet, kom jag snart underfund med. De var så att min kusin hade en väldig förmån framför mej. Han hade slantar med sej hemifrån för livets nödtorft, vilket för honom betydde veckotidningar och godis. Detta mutades taxen med, därav tillgivenheten. Men triumfens ögonblick kom för mej också. Gråtande plockade kusinen ihop sina prylar, för i augusti var det dags att fara tillbaka till en hatad skola och Stockholm.

Egentligen var väl den där taxen lite underlig. Morfar som hade en god portion humor, fick ett gott skratt när "jakhunden" skällde ståndskall på rödmyrorna vid husknuten. Nåja de kunde nog kvitta när ingen jaktmark fanns. Han var mörkrädd också, taxen alltså. Längre än till granriset vid bron våga han sej aldrig, där uträttade han sina behov på kvällen, till mycket förtret. Kanske tog han skada redan under valptiden. De var så att mormor bryggde honungsdricka och en flaska jäste rysligt. Smällen när korken drogs ur, fick valpen att nästan fly genom den stängda dörren för att undkomma. Kanske låter de grymt men genom alla hundåren behövdes bara en flaska visas för att taxen for ut som en blix.

I samband med den här hunden har jag ett dråpligt minne av ett klädesplagg. Av någon hade jag fått en avlagd kappa tror jag de var. Den var faktiskt lila till färgen och hjärtligt avskydd av mej. Nu var det tid för lingonplockning och slakten kom ut för att förse sej. Hemkommen en dag hade jag glömt kvar den i skogen. De var ju rysligt slarvigt, men jag

visste nog att de inte var rätta uttrycket. Vad värre var, taxen var inte heller med hem. Så där brukade han inte göra. Det började skymma och till sist måste någon av karlarna gå tillbaka och leta. Glädjen blev stor när taxen återfunns och följde med hem. Min kapp var också med. Hundkräket hade legat på den i ett kärr och vaktat. Av mej fick han minsann inget beröm för att han varit så duktig.

ORIGINALEN JAG MINNS

I långa röda huset vid Åkerby där omtalade Lovisa bodde, fanns ett rum till på vinden. Där hyrde en rar liten gumma som hette Laura. Hon var ensamstående, svårt låghalt och försörjde sej på sin stickmaskin. På det här vindsutrymmet rådde evigt krigstillstånd. De båda gamla beskyllde varann för att stjäla. Det var hårda sammandrabbningar som hördes ut, och det lär ha hänt att grannarna måste upp och lugna de båda. En julhelg följde jag med mormor för att hälsa på trots att jag visste om den vidriga saften som bjöds. Som vanligt dök tant Laura ner i sin höga uppbäddade säng, från vars djup hon fiskade upp kaffe socker bröd och saft. Allt måste ju gömmas för "den där andra". Men nu svek modet, jag skylldes på häftig magvärk för att slippa dricka. På hemväg blev det för hemskt, storgråtande erkände jag lögnen för mormor. Jag blev lugnad med att hon förstod mej så väl, och fick veta att kaffet var inte så nådigt att svälja det heller. Detta var nog mitt första våldsamma möte med samvetet.

LÅNGA KALLE

De var så att vi hade ett original nere i byn, han ägde huset de båda gummorna bodde i. "Långa Kalle" fick han jämt heta på grund av sin längd. Riktiga namnet var Karl Jansson, bondson från Österby. Kalle levde ensam, unnade sej ingenting och levde mest på pannkaka. Trasig och ovårdad syntes han ofta på vägarna, och målet visste vi. Kalle hade ett

allt uppslukande intresse här i livet och de var gamla ting. Med nuvarande Torekällberget höll han kontakt, men om något skänktes dit vet vi inte. Men på auktionen efter Kalle lär dåvarande intendenten på Berget ropat in en halv kyrkdörr. Den på stods ha hört till kyrkoruinen vid Broby.

KALLE OCH CYKELN

Vi ungar var då bra elaka, ibland när vi hittade gamla burkar på sophögen, sprang vi till Kalle och slängde in dem i farstun. Pojkarna var klurigare, de kom på att små fina stenar också var samlarobjekt, och för dem betalade Kalle två öre styck. En dag gick de som ett sus genom hela byn: "Långa Kalle har skaffat sej en cykel!" Ingen rishög utan en splitterny. Men de räcker ju inte med det man måste kunna cykla också. Var och en kan nog tänka sej synen när Kalle kom förbi skolan och fick en skrånande unghög efter sej. Sadeln var nerskruvad så långt det gick och med de stora osnörade kängorna sparkade han sej fram helt enkelt. Att cykla lärde sej aldrig Kalle.

Ett julminne dyker upp, rörande när jag tänker på hur många som levde under knapphetens iskalla stjärna på den tiden. Ofattbart för våra dagars ungdomar. De var så här att mormor var född på Mörkö, Björkarö närmare bestämt. Hon älskade ön och hade mycket att berätta från den tiden. För att glädja henne skramlade sex barn, tänka sej, sex stycken ihop slantar så de räckte att åka taxi gemensamt till julottan i Mörkö kyrka. Detta hände flera jular och för mej var de något oerhört. Trots att julottan var vacker och stämningsfull som alltid, var det ändå bilturen, som gjorde mest intryck på mej. När billyktorna slog på Kasholmsberget var åtminstone jag på god väg mot andra sidan jordklotet.

När jag nu i julveckan tillsammans med hela familjen sitter i en välutrustad stuga i Sälenfjällen förundras jag över en sak. Att den som har skrivit och den som har minnena kan vara samma person. Vilken oerhörd skillnad i sättet att leva på de här årtiondena.

Arbetslag från sekelskiftet. Längst till vänster, med lien i högsta hugg, Långa Kalle

Karin Davidsson

Gökotta på Kolsö

1 maj 1992

Den här underbara försommarmorgonen, samlades vi på Lötens gård på Södra Mörkö. En skara morgonpigga personer hade mött upp. Inte underligt, då vädret var perfekt och målet för vår utflykt var Kolsö eller Korsö som gamla Mörköbor uttalade namnet. Torsten och Gunilla och Ulf var värdar för utflykten. En fågelexpert försov sej, synd om honom. Vi var våra egna experter, det inte den ena vet, det vet någon annan.

Våra värdar hade varit så omtänksamma, de hade ordnat med traktor och vagnar för att så många som möjligt skulle orka med promenaden. Roligt tyckte vi även att det inslaget var, då det påminde oss om den tiden, då vi som arbetade inom lantbruket, körde ut på åkrarna och hämtade hö eller säd vid bärgningen. Det arbetet tillgick på ett helt annat sätt för trettio år sedan, än det gör nu. Ja ni vet det här med plastpåsar omkring höet, och säden som rinner direkt ur tröskan och ner i lastbilen, vilket var ett okänt begrepp då.

Åter till vårmorgonen. Med Torsten vid ratten, åkte vi gärdesvägen ner till södra Kolsö. Vägrenarna eller hellre vägkanterna var så vackra och prukande, efter den värme vi då hade haft i tre veckor. Liljekonvaljerna finns här i oräkneliga exemplar, ja man kan nog räkna dem i tunnländ, de var återkommande inslag bland alla de många sorters lövträd och några barrträd, som här finns. Nu kunde inte traktorn komma fram längre så nu fick vi traska själva.

Vår vandring gick då ner till sjön, vi såg åtskilliga växter, både vanliga och mindre vanliga. Väl nere vid sjöstranden blev det ju sjöfågeln som tilldrog sig det största intresset. Ruvande svanar såg vi flera bl a. Här nere vid sjön var vegetationen inte så hög och förtärlig inte så kraftig, så här fanns den lilla gulliga kattfoten växande i några ex.

Här på denna vackra plats, hade kyrkoherde Gunnar Paban, han tjänstgjorde på Mörkö från 1920 till omkr 1955, ringlekar och friluftsgudstjänster för traktens ungdomar. Detta har Gerda Lord berättat för oss. Gerda tillhörde kyrkoherde Pabans första konfirmander. Hon bodde då vid Hornö på södra Mörkö

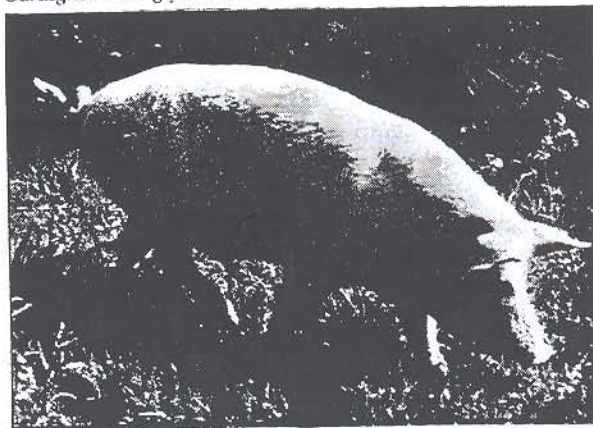
Torsten Eriksson redogjorde för oss om förhållandet här på Kolsö. Länsstyrelsen och Naturvårdsverket har infört att området här skall räknas som Naturreservat, vilket innebär att marken skall betas varje år av ett visst antal nötkreatur och att skogen skall skötas med dels gallring, och stor försiktighet skall iakttas av besökare. Här fanns många stora grävlingsgryt och gamla murkna träd, alltid spännande att titta på. Lötens ungdomdjur och köttdjur gick här och skötte gräsklippningen, mycket vackra att se så här i morgonsolen.

Vi vandrade över Saltängen, där saltvattnet stiger upp vid högt vattenstånd och sållar växtligheten till att bestå av enbart det gräs som tål salt vatten, men som nötkreaturen äter vid brist på bättre.

Vi gick så upp på ett högt berg, som enligt vår arkeolog Einar, bar tydliga märken av kase-eldning. Berget låg strategiskt riktigt för sådan användning. Ännu en gång har vi kunnat spåra våra förfäder. Som vanligt vid våra gökottor, var det sparsamt med gökar och endast ett fåtal av oss hörde hans trevliga KO-KO.

Vi tackar våra värdar Gunilla Folin, Torsten Eriksson och Ulf Zetterblad, alla boende vid Lötén, för en härlig och givande morgon som vi fått uppleva.

Gårdsgrisen Ister grymtar belåtet.

Torpdokumentation

Under en längre tid har en grupp arbetat i Hembygdsföreningens lokal med dokumentation och forskning kring torpbebyggelsen i socknen. Mycket arbete har vi lagt ner, och trevligt har vi haft. Vi har lärt oss en hel del om vår bygd och om dem som bott där. Vi tycker oss veta det mesta om dagsverkstorp, båtsmanstorp och ryttartorp. Vi har skaffat fram kartor, och lärt oss att orientera oss på dessa. Men ändå - ju mer vi lärt oss, desto mer inser vi att det fattas pusselbitar.

Vi vill emellertid i detta nummer av ÅRSKRÖNIKAN lämna en delrapport. Vi lämnar här en förteckning över de torp och boställen som vi hittat, och som faller under den kategori vi velat dokumentera. Vi nämner torpstäl-

lets namn och ev alternativa namn. Vi anger gård eller rote samt de äldsta belägg vi funnat finna i tillgängliga handlingar.

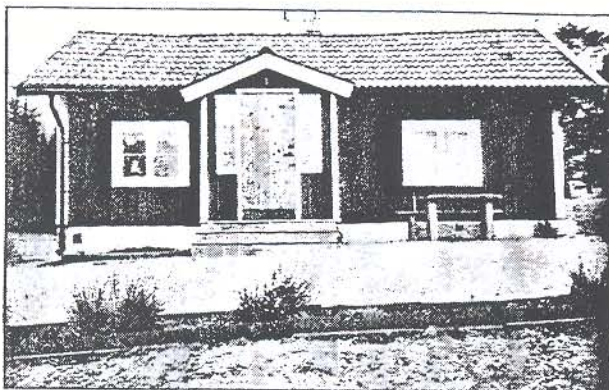
Vi har mängder av upplysningar utöver detta bl a om de personer som bott i torpen. Likaså finnes i många fall syneprotokoll från hela 1800-talet. Vi delar gärna med oss av vad vi vet om Du har anknytning till något av dessa boställen. Men vi vill gärna dessutom ha hjälp med vad som kan finnas av beskrivningar, muntliga berättelser och fotografier.

Arbetet med att kartlägga Mörkö-torpen pågår. Vi återkommer i ett senare nummer.

Skriv till oss i Torpgruppen adress
HEMBYGDSFÖRENINGEN 150 16 HÖLÖ

Namn	Rotegård	Äldsta belägg
Al/Ahl/Aal	Hejsta/Smedsta	1647
Alsäter	Hejsta	1853
Andersborg	Edeby	1790
Anneberg/Petershov	Prästg/Nackunga	1871
Apelsvik se Åkerbyvret	Åkerby	
Aspacken se Bökestastugan		
Asplund	Tösta	1826
Asplund se Finnhopen	Kjulsta	
Asptorp/Aspvik	Lida	1685
Aspvreten	Lida	1820
Berga	Staf	1860
Bergholm	Åkerby	1828
Berglund	Bökesta	1806
Björklund/Smedstalund	Smedsta	1810
Björmdal	Prästgårds	1815
Björning Lilla	Prästgårds	1821
Björning Stora	Prästgårds	1696
Botorp/Bootorp/Brotorp	Lida	1688
Bökestastugan	Bökesta	1745
Carlshamn	Sund/Mälhaga	1876
Charlottenberg	Prästg/Nackunga	1865
Dal	Lida	1594
Damstugan	Edeby	1790
Dillnäs	Edeby	1824
Djupmossen	Edeby	1851
Djupvik L:a/Hällbytorp	Bökesta	1770
Djupvik St/Djupvikstugan	Bökesta	1647
Djursäng	Edeby	1628
Djurvaktartorp-stugan	Tullgarn	1721
Dyängstorp se Bellevy	Tullgarn	1730
Edebystugan	Edeby	1777
Ekebylund	Åkerby	1821
Ekebymalm	Åkerby	1815
Ekebystugan	Edeby	1655
Ekensberg	Ekeby/Tösta	1881

Eklundstorp/Slutstugan	Hejsta	1750
Ekslöth	Bökesta	1656
Ekstugan	Kjulsta	1803
Ene	Prästg/Nackunga	1828
Enebyvälle	Prästgårds	1800
Engsvaktartorp	Staf	1686
Ericslund	Skilleby	1762
Eriksberg/Nybygget	Sund	1856
Erikslund	Kjulsta	1896
Ernsidan	Edeby	1628
Fagerhult	Sund	1860
Fagerlund	Sund	1831
Finnhopen/Asplund	Kjulsta	1826
Fjärrmossen	Åkerby	1835
Fredriksberg	Tullgarn	1794
Fredriksberg/Katrineberg	Bökesta	1852
Fruängstorp/Nybygget	Edeby	1651
Fårsjötorp	Edeby	1724
Granlund	Edeby	1815
Grindstugan	Edeby	1684
Grävstalund	Hejsta	1851
Grävstalöt	Hejsta	1790
Grönholm	Hejsta	1841
Gullberghopen	Sund	1835
Gärdesta	Skilleby	1770
Hagalund	Prästgårds	1784
Hagalund	Kjulsta	1816
Hagberg/Hagborsbacken	Staf/Tösta	1686
Hagdala/Agdala	Tullgarn	1628
Hageberg	Prästg/Nackunga	1856
Hagstugan	Edeby	1657
Hagstugan	Prästg/Nackunga	1821
Hagtorp/Hejstalundstorp	Hejsta	1883
Hammarlund	Sund	1849
Hammarstugan	Sund	1724
Hansäter	Hejsta	1803

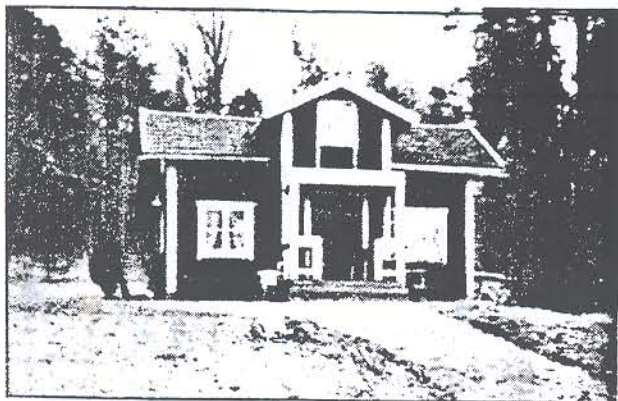
Linde

Johannisberg

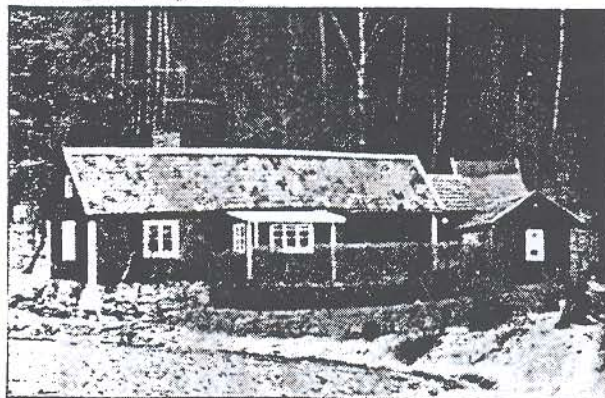
Hejsta Backstuga	Hejsta	1800
Hejstalund	Hejsta	1856
Hejstastugan/Bråttomtorp	Hejsta	1722
Hellebykrog/-bod	Bökesta	1721
Herrhagen/Skomakarstugan	Tullgarn	1685
Hopa Grindstuga	Sund	1821
Horsrännilen	Edeby	1665
Hummelgården/Tingstaden	Tullgarn	1652
Hummelkärrst/Laggartorp	Tullgarn	1769
Hummelvik	Tullgarn	1893
Hålsnäs	Lida	1578
Häggnäs	Skyttorp	1628
Häggnäs Backstuga	Skyttorp	
Häggnäs Båtsm.trp	Skyttorp	1666
Höglund	Prästgårds	1854
Idaberg	Kjulsta	1878
Jakobsberg/Pehrstorp	Prästgårds	1797
Johannisberg	Prästgårds	1853
Johannislund	Prästgårds	1815
Karlberg	Edeby	1789
Karlskrona	Prästg/Nackunga	1869
Karlstorp	Sund	1860
Karlsvik	Åkerby	1866
Katrinebers se Fredriks-	Bökesta	
Kattnäs	Edeby	1628
Kjulstatorp/Kjulstastugan	Kjulsta	1770
Kjällstugan	Edeby	1794
Klaraberg	Åkerby	1854
Klockarbol	Hejsta	1677
Kohagstugan/Koäng	Prästgårds	1724

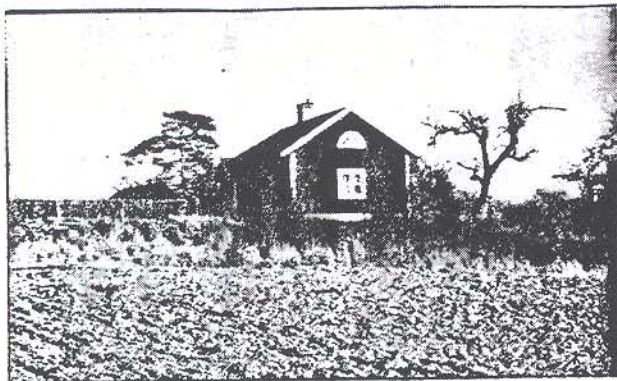
Hummelvik

Kristinelund	Åkerby	1879
Kronoborg	Prästg/Nackunga	1860
Krustorp	Edeby	1856
Kungshopen	Stav	1825
Kårtorp	Tullgarn	1628
Kårtorpsstugan	Tullgarn	1684
Källstugan	Åkerby	1891
Kärrstugan	Edeby	1790
Lidsäter/Lidgrensborg	Prästgårds	1880
Liljastorp/Wålingstugan	Åkerby	1730
Lilla Trosa	Skilleby	1762
Lillvreten	Kjulsta	1824
Linaberg	Åkerby	1860
Linde	Edeby	1896
Lindsberg	Prästgårds	1852
Lindshäll	Prästgårds	1826
Lugnet Lilla	Edeby	1754
Lugnet Stora	Edeby	1688
Lundstorp	Hejsta	1809
Lustigtorp/Bakstugun	Skilleby	1608
Långkärrstorp/Jägarhult	Tullgarn	1680
Långvallen	Lida	1628
Lämbonäs/Lämnäs	Edeby	1582
Löfhagen/Lööfstugan	Edeby	1721
Löstugan/Löfsta	Lida	1678
Lövhagen	Hejsta	1848
Lövlund	Åkerby	1886
Lövnäset	Hejsta	1815
Malmen, nedre/Svartkärr	Tullgarn	1681
Malmen, övre	Tullgarn	1685

Hummelgården/Tingstaden.

Jägarhult/Långkärrstorp.

Lidsäter.

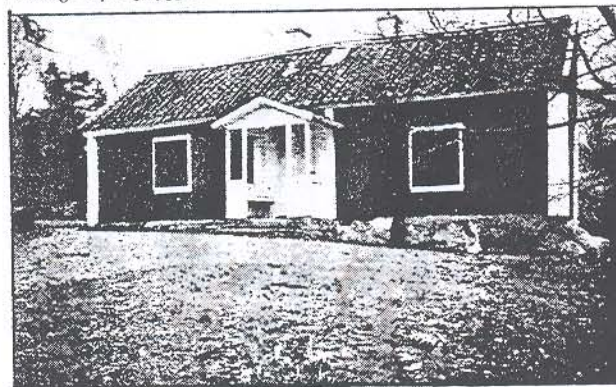
Malmstugan/Sundmanstorp	Åkerby	1730
Margretelund	Hejsta	1861
Marieberg	Åkerby	
Marielund	Hejsta	1882
Mellhagastugan/Backen	Kjulsta	1767
Mossvreten	Edeby	1690
Myrbacken	Hejsta	1800
Månbackstugan	Lida	1836
Mårtenstorp	Gryts Ägor	1730
Mälby	Sund	1883
Mälhagalöt/Stolpstugan	Kjulsta	1731
Mälsborg	Sund	1873
Norrkärrstugan	Edeby	1777
Nyborg	Hejsta	1856
Nyhagen/Stenstugan	Skilleby	1793
Nykrogen/Krogstugan	Tullgarn	1685
Nysäter	Sund/Mälhaga	1847
Näset/Baxbol	Tullgarn	1628
Näsvreten/Nästorpet	Tullgarn	1690
Olofslund	Smedsta	1813
Orrlöt	Hejsta	1856
Peterslund	Smedsta	1831
Petersborg	Prästgårds	1826
Presttorp se Skogen	Prästg/Nackunga	
Pålsundstorp	Tullgarn	1762
Påläng	Bökesta	1651
Påtåker/Barntorp	Edeby	1684
Qvarntorp	Hejsta	1648
Rosendal	Hejsta	1879
Rågängen	Skilleby	1805

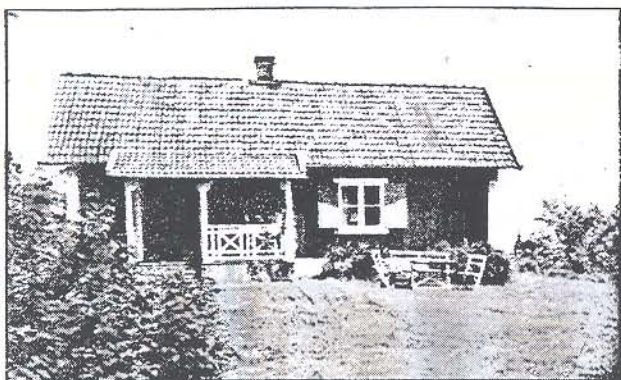
Räfsala	Skyttorp	1628
Sadelmakartorp/Smedstorp	Tullgarn	1685
Saltängsstugan	Sund	1825
Sandbrink	Skälby	1835
Sandhälla	Edeby	1581
Sandstugan	Hejsta	1800
Sjöberg	Töstad	1846
Sjöstugan/Sörsjöstugan	Kjulsta	1771
Sjövreten	Åkerby	1800
Skarpstugan	Bökesta	1724
Skilleby Hagstuga	Skilleby	1772
Skillebyvret	Skilleby	1700
Skogen	Prästg/Nackunga	1720
Skogstorp/Skogvaktartorp	Tullgarn	1685
Skräddartorp/Skräddarst	Tullgarn	1654
Skyttorp	Tullgarn	1653
Skälbylund/Nybygget	Skälby	1821
Smedstorp	Lida	1685
Smedstorp/Sadelmak.torp	Skyttorp	1652
Snutan	Lissleby	1851
Sofieberg	Edeby	1851
Solbacken	Åkerby	1815
Solbacken/Tegelstugan	Skyttorp	1721
Solberga	Hejsta/Gräv	1816
Solvik	Åkerby	1835
Stafbolöt	Stav/Skilleby	1685
Stafbomstorp	Stav	1741
Stafbotorp	Stav	1543
Stafsnäs/Stafanstorp	Edeby	1588
Stafströmstorp/Norrgårde	Skilleby/Stav	1724

Grindstugan.

Fruängstorp/Nybygget.

Påläng.

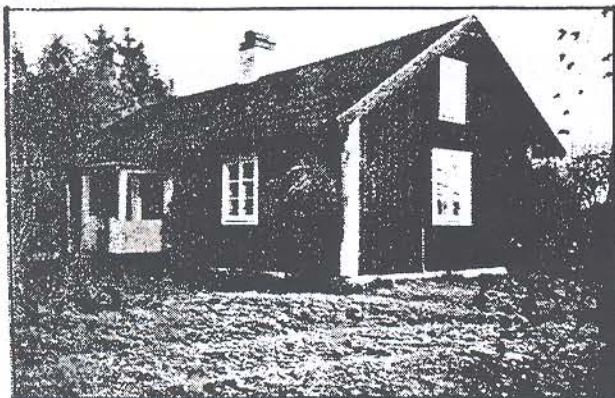

Sandsberg.

Starrstugan	Sund/Mälhaga	1724
Stenby	Hejsta	1885
Stensta	Skyttorp	1881
Stenstugan	Skilleby	1800
Stensund	Sund	1874
Stensäter se Wallastugan	Lida	
Stensäter/Wallastugan	Lida	1770
Storhagsstugan	Sund	1860
Storängstugan	Edeby	1784
Stäk under Tullgarn	Skyttorp	1652
Stäkstugan/Hellebystäk	Bökesta	1861
Sundsberg	Hejsta	1887
Sörhagen	Bökesta	1835
Sörsjöholmstorp/Holmstug.Kjulsta		1778
Tallstugan	Edeby	1775
Tegelslagarstugan	Skyttorp	1647
Tegelstorp/Tegelslagarstu.	Skyttorp	1685
Trängsund	Hejsta	1826
Tullbotorp/Tulabotorp	Tullgarn	1628
Tullbotorp Grindstuga	Tullgarn	1765
Tullgarns Grindstuga	Tullgarn	1765
Tömberga	Stav	1855
Tösta Backstuga	Tösta	1815
Töstastugan	Tösta	1794
Ullaberg	Bökesta	1851
Urvik/Uhrvik	Lida	1651
Vesterlund	Smedsta	1821
Vilhelmsborg	Kjulsta	1803
Walla	Lida	1637
Wallalöt	Lida	1730

Wallstugan	Edeby	1787
Wibotorp	Prästgårds	1721
Wijbrostugan/Wibostugan	Prästg/Wij	1724
Wretaberg	Prästgårds	1896
Wretahage	Prästgårds	1735
Wretalund	Prästgårds	1815
Wretstugan	Edeby	1776
Wägerstorp/Dragvik	Hejsta	1821
Wämlunda	Hejsta	1588
Wäsbytorp	Prästg	1795
Åbylund	Bökesta	1803
Åbynäs	Bökesta	1884
Åbystugan	Bökesta	1800
Åkerbyvret/Apelsvik	Åkerby	1800
Åkersberga	Kjulsta	1857
Åkerslund	Kjulsta	1793
Åkersvik	Kjulsta	1863
Åstugan	Bökesta	1803
Åtorp	Tullgarn	1679
Ångsholmen	Smedsta	1835
Ångstorp/Nytorp	Edeby	1708
Ångstugan	Tullgarn	1628
Öhr	Hejsta	1581
Ömanstorp/Kjulstatorp	Kjulsta	1730
Örboholm	Hejsta	1826
Öresund	Sund	1883
Örslund	Hejsta	1871
Österbohlstugan/Österby-	Prästgårds	1724
Österbytorp	Prästgårds	1735
Österlund	Prästgårds	1835

Åtorp.

Öhr.

ÅRSBERÄTTELSE 1992

Vid årets slut hade föreningen 520 medlemmar fördelade på 276 hushåll.

Styrelsen har under 1992 haft följande sammansättning:

Ordf Einar Ericsson
 Sekr Karin Davidsson
 Kassör Walter Andersson
 Vice ordf Torkel Samuelsson
 Övr ord ledamöter Vera Gustafsson
 K-E Andersson
 Torsten Eriksson
 Lena Kraft
 Carl-Erik Jonsson

Suppleanter A-L Drevinger
 Harry Sandberg
 Anki Schipper
 Ansa Borin
 Orvar Juréus
 Faye Heinonen
 Sven Björklund
 Gunilla Follin

De olika gruppernas sammankallande
 Forntid Einar Ericsson
 Torp Carl-Eric Jonsson
 Konst Vera Gustafsson
 Museum Torkel Samuelsson
 Arkivarie Gunilla Follin
 Pressombud Vera Gustafsson, Ansa Borin
 Matrikel Valter Andersson, A-L Drevinger,
 Gun Andersson
 Vävstuga Karin Davidsson

Med föreningen har hållits 1 sammanträde (årsmöte) 1 öppet hus. Med styrelsen 8 sammanträden.

Ett mycket utbrett samarbete med andra hembygdsföreningar har förekommit under året. Vid årsmötet medverkade bl a Joakim Åkerman från Strängnäs Gille som berättade om Stiftstaden STRÄNGNÄS till diabilder.

Den 14 maj stod vi som värd för Häradsträffen, där Trosa, Vagnhärad och

Västerljangs föreningar "bjöds" på guidad rundtur i Hölöbygden med avslutning i Hembygdsgården. Gemensamma frågor ventilerades till kaffe och smörgås.

Den 9 november svarade vi för värdskapet då Södertälje hembygdsråd samlades till höstmötet. Där deltog Järna, Taxinge-Turinge, Vårdinge. Vår kyrkoherde Gerry Olander deltog och talade om kyrkans framtid och det minskade behovet att hålla alla kyrkor öppna och i stånd. Projektet "Den svenska historien" på Torekällberget (som kommer att visa en utställning under april-oktober -93) diskuterades

Utställningar

I samband med årsmötet visades makarna Märta och Evald Nielsen från Tofsö, konstverk med skärgårdsmotiv

Vid Hembygdsgården uppsattes en endags utställning visande olika vävar som framställt i föreningens vävstuga av många kunniga och flitiga medlemmar. Dessutom medverkade Mari Bergstedt, som visade och berättade om dockor i hembygdsdräkter.

Kommundelskontorets öppethusdag

I maj deltog föreningen med guidning vid bussrundturen. Karin och Alfons Davidsson med sitt ovärderliga kunnande berättade för resenärerna under färden runt Mörkö på ett personligt och förtroendeingivande sätt. Ordf Einar Ericsson informerade något om Hölö-historia på fram och återresan.

Hölö-Mörkö Dagen på Torekällberget

HÖLÖ-MÖRKÖ dagen. Den 24 maj presenterade vi oss på Torekällberget i den då efter branden nyreparerade Nora kvarn. Våra Bygdedräkter, gamla foton, från klädkammare och arkiv, rättsvältor och andra gamla saker från museet, rönste stor uppskattning bland besökarna. Södertälje Spelmanslag medverkade och glädde publiken.

Kyrkoruinen

Vi deltog vid sommarkyrkans andaktstund vid Broby kyrkoruin en kväll i juli. Där vi berättade för de församlade om Övre Hölö Kyrkas historia.

Tullgarns slott

Det har nu blivit tradition, på initiativ av Barbro Andersson, medlem i föreningen och anställd vid Tullgarn, att en dag i september specialvisa slottet såväl som parken för Hölöskolans 5:e årskurs. Eleverna med lärare och klassmamma hade cyklat från Hölöskolan till Tullgarn. Efter studiebesöket, som var både roande och lärorikt, samlades alla i orangeriet. Här bjöd Barbro på bullar och saft. Därefter återfärd per cykel i det granna eftersommarvädret.

Höstvandring på norra Mörkö

3 oktober samlades ett 25-tal medlemmar vid Dåderö, där Karin o Alfons D mycket väl förberett några timmars rundtur. Först besöktes Dåderö behandlingshem, där vi fick en redogörelse om vården av patienterna som vistas där. Vi fick även gå husesyn. Därefter strövade vi i Engsholms slottspark och besåg slottet utifrån samt hotellbyggnaderna, vilka hör till slottet, som numera används till konferens verksamhet. Promenaden avslutades vid de vackra ekonomibygnaderna, som tillhör jordbruket.

Öppet hus

4 november inbjöds såväl medlemmar som övriga boende i vårt upptagningsområde till denna kväll. Ett 20-tal personer kom och lyssnade på röster från gångna tider inspelade på band. Där kunde vi bl a höra om isupptagning och mycket annat som tillhörde vardagen och inte förekommer längre. Besökarna fick även ta del av microfilmer med Tullgarns protokollen vilka vi just erhållit (Se Torpforsningen).

Kyrkokonserter

Genom medlemmen Bosse Roos, ledare för Södertälje spelmannslag fick vi ett mycket unikt och fantastiskt erbjudande att som avslutning på Oringsveckan i Södertälje, få hit samtliga

kulturgrupper från andra länder som underhållit under hela veckan där orienterarna tävlat. Spelmanslaget stod som värd för evenemanget och gästerna bestod av en Estnisk sång och musikgrupp, en Slovenisk blåsorkester, en Österikisk sång och musikgrupp samt den Georgiska manskören Tbilisi Ensemble. Tillsammans med Hölö församling arrangerade vi konserten med endast en veckas förberedelser i Hölö kyrka, det kom omkring 140 besökare till denna musikhögtid. Efter framträdandet bjöds de 60 deltagarna på en måltid i församlingshemmet av föreningen, där Karin Davidsson, Helen Ericsson, Gun Andersson m fl tillsammans arbetade i timmar och det hela blev mycket uppskattat. Som avslutning samlades alla med en del av konsertbesökarna vid Wij gammelgård för några timmars samkväm i den vackra sommarkvällen.

Georgierna blev mycket entusiastiska över den enastående akustiken i kyrkan, som passade deras flerstämmiga sång och gav den en extra effekt och de önskade att få återkomma med en egen konsert. Denna önskan kunde vi infria den 19 december. I samband med deras turné och skivinspelning i Göteborg hade vi återglädjen att höra deras sångkonsert nu under 1 1/2 timme och med församlingen som medarrangör.

Muséet

Visades förutom vid årsmötet, hembygdsdagen öppet-hus-kvällen, "Vimmeldagen", för Hembygdsrådet, Häradsträffen, Saltsjögårdens dag patienter och Lövöns Hembygdsförening. Karl-Erik Andersson, Torkel Samuelsson, Torsten Eriksson m fl har varit ciceroner och entusiasmerat besökarna.

Tullgarnsdagen

Firades i år i ett underbart sommarväder, med sedvanligt Tombolalotteri, spelmannsmusik, trolleri, danslekar. Tystberga hembygdsförening medverkade och 30-talet aktörer framförde bygdespelet "RALLARKURTIS" till synnerligen stor uppskattning. Ett annat för året nytt inslag var chokladhjul som gladdes såväl barn som vuxna. Vid bryggdansen på kvällen tilldrog sig "grislotteriet" större intresse än

dansen, mycket beroende på att det blåste en kall hård vind hela tiden.

Hembyggsdagen

HEMBYGDSDAGEN. Traditionellt inledd med högmässa i kyrkan och därefter kaffe i Hembygdsgården. Anders Clarhäll underhöll med fiolspel och lite historia om gamla spel män från trakten. Vävstugan utställde sina arbeten. Lotteri och samkväm. 60 personer hade hörsammat vår inbjudan.

Direktsänt radioprogram

Den 10 april hade föreningen äran att gästas av Radio Sörmland som direktsände sitt program "VIMMEL" från hembygdsgården kyrkskolan. Många deltog med inslag och berättelser från vår bygd. Sune Davidsson från idrottsföreningen, Hölökören sjöng under ledning av Kerstin Strand. Södertälje spelmannslag spelade låtar från vårt område. Sune Rooth berättade om sin konstnärliga utövning, Torsten Eriksson om vildsvin vid Löten, Karl-Erik Andersson om jordbruksmuséet m m.

Torpforskningen

Forskargruppen har genom den kreative Carl-Erik Jonsson vidgat arbetsfältet under året. I januari besöktes slottsarkivet, beläget i källarvalven under Kungliga Slottet i Gamla Stan. Syftet var att bese och försöka utöka vår information om alla de torp som tillhört Tullgarns Slott sedan det kom i kunglig ägo 1772.

Här konstaterade gruppen att denna ansevärd mängd handlingar av syneprotokoll och kontrakt skulle kräva veckor av tid, att genomleta. Genom arkivarie Jan Brunius tillmötesgående kunde vi några månader senare sortera ut för oss intressanta handlingar och få dessa microfilmade till en betydligt rimligare kostnad än sedvanlig kopiering. (Se öppet hus). Även "vårt" andra slott inom föreningens upptagningsområde lättade under året på förlåten och inbjöd via Gunilla och Torsten några av forskarna, att se det unikt bevarade Kartmaterialet. Besöket utlöste en febril aktivitet och Carl-Eric Jonsson med sin förmåga, att rakaste vägen genomföra betydelsefulla insat-

ser såg till att föreningen under december FÄRGKOPIERADE samtliga kartor. Ett exempel ses pryda årets krönika.

Vävstugan

Vävstolarna är nästan alltid fyllda och många fina alster tillverkas där. (Du som har intresse får gärna komma med och väva).

Förhistoriska lämningar

En skogsavverkning som medfört skador på ett av Hölös bäst bevarade järnåldersgravfält. Nr 19 (se föregående årskrönika) under maj månad fick föreningen att ställa frågan till Fornvårdsenheten på Länsstyrelsen om detta var förenligt med god fornvård? Antikvarie Carl Henrik Ankarberg hade inte mottagit någon förfrågan om råd vare sig ifrån kommun eller markägare trots att sådant skulle ske inför åtgärder inom fornminnesmarkerade områden enligt gällande lag! Här är på sin plats att uppmana våra medlemmar till vaksamhet om ni ser något som inverkar negativt på våra hårt åtgångna fornlämningar. Vi måste alla hjälpas åt att bevara de historiska lämningarna, det enda dokument som finns från tiden före det skrivna ordet.

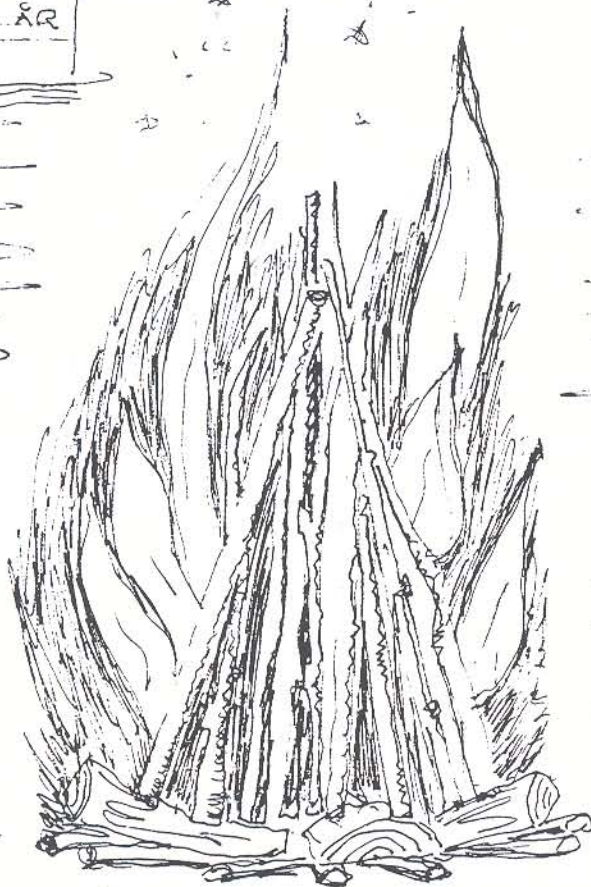
Gåvor

Efter vårt upprop i förra årskrönikan har det inkommit åtskilliga äldre foton från olika personer. Vi presenterar ett urval av dessa i årets krönika. Vi har även fått flertalet donationer, bl a en karta från sekelskiftet med olika förslag till den tänkta järnvägslinjen förbi Vagnhärad mot Nyköping. Med en av sträckningarna från Grödinge över Skansundet, järnvägstation vid Mörkö kyrka!
Två kandelabrar som en gång inköpts på auktion vid Vrå och tidigare tillhört Hölö kyrka, med flera intressanta och lokalt värdefulla föremål. Ett hjärtligt tack till alla givare!

Julpyssel

Traditionellt hade inbjudits till en pysseldag i hembygdsgården, kyrkskolan sista lördagen i november. Endast ett fåtal nappade på tillfället, men de närvarande tillverkade många föremål och hade en trivsamt samvaro.

ETT INSLAG
I HISTORIENS ÅR
1993

20/3

VÅRDKASE PÅ MÖRKÖ

2100

KOM MED DV OCKSÅ NÄR VI TILLSAMMANS MED
MÅNGA ANDRA HEMBYGDSFÖRENINGAR I SÖRMLAND
TÄNDER VÅRDKASAR PÅ TRADITIONELLA KASBERG.

I ÄLDRE TIDER EXISTERADE ETT VARNINGSSYSTEM TILL SKYDD MOT
ANGRIPANDE FIENDER PÅ DETTA SÄTT. GENOM ETT VARNINGSELD-
NÄT UPPBYGGT PÅ HÖGA BERG KUNDE BEFOLKNINGEN SÄTTA SIG I
SÄKERHET OCH FÖRSVARET SAMLAS.

VI TÄNDER VÅR "KASE" PÅ DET VÄL DOKUMENTERADE KASBERGET
VID BOBACKEN. SKYLTA VISAR VÄGEN FRÅN IDALA MOT LÖTEN
KOM I GOD TID OCH UPPLÄV EN HISTORISK KVÄLL I FLERA AVSEENDEN

HÖLÖ-MÖRKÖ HEMBYGDS-FÖRENING

INBJUDAN

HÖLÖ-MÖRKÖ
HEMBYGDS-FÖRENING

Årsmöte

FREDAG 26 MARS 1993 K.L. 1830

HÖLÖ MÖRKÖ HEMBYGDSFÖRENING

HEMBYGDSGÅRDEN, KYRUSKOLAN, HÖLÖ

SEDVANLIGA MÖTESFÖRHANDLINGAR OCH DÄREFTER

c.a: 1930

SIVE KARLSSON

Berättar om Sörmländska Soldater
några glimtar ur deras tjänst
och vardag.

c.a: 2000

Traditionell "supé" Ärtsoppa med punsch
lotterier, Underhållning, såväl sång
som musik och SIVE KARLSSON som på
Sörmlandsmål berättar en "sann historia".

ENDAGSUTSTÄLLNING

SEKELSKIFTSKURIOSA 1800-1900

HJÄRTLIGT VÄLKOMNA

TILL EN TRIVSAM KVÄLL MED BÅDE SPÄNNANDE, TRIVSAMMA,
ROLIGA OCH TREVLIKA INSLAG. DESSUTOM ÄR ALLA VÅRA
PERMANENTA UTSTÄLLNINGAR ÖPPNA I FÖRENINGEN SOM ÄR
TILL FÖR MEDLEMMARNA OCH BYGDEN.

HÖLÖ-MÖRKÖ HEMBYGDS-FÖRENING

PROGRAM 1993

Lörd.

20 MARS
21:00

VÅRDKASEN BRINNER
MÖRKÖ - BOBACKEN (se separat inbjudan)

Fred.

26 MARS
18:30

ÅRSMÖTE (se separat inbjudan)

Tors.

20 MAJ
06:00

KRISTI HIMMELFÄRDS DAG
GÖKOTTA Sömling KLUBBENS BRO, MÖRKÖ

Lörd.

3 JULI
14:00

TULLGARNSDAGEN

Sönd.

5 SEP.

HEMBYGDS DAGEN

Lörd.

25 SEP.

HÖSTVANDRING vid Skillebyån.

Ons.

27 OKT.

ÖPPET HUSKVÄLL

EVENTUELT KAN DET TILLKOMMA EN BUSSUTFLYKT.
RESARVATION FÖR ÄNDRINGAR.

STYRELSEN

Charta
of warr

GÅSTA By

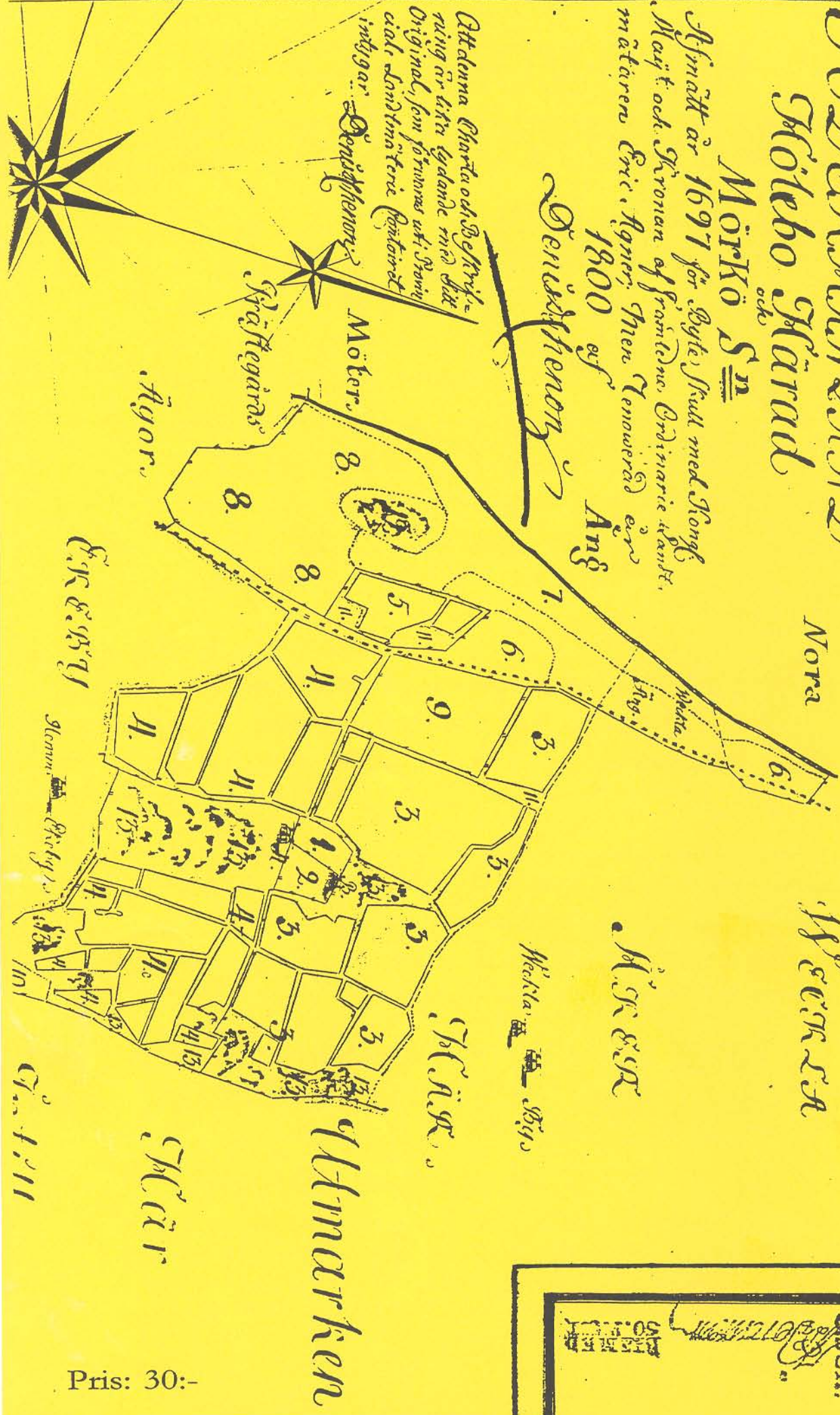
SÖDERMANSKA
Stöbebo Märad
och

Mörkö S^m

Ämnadt år 1697 för Bytte Skull med Kongl.
Majt och Heron af Sweriges Ordinarie skantz.
mätare Eric Agner, then Tomörskad år
1800 af

Den sckheron

Att denna Charta och Beskrif-
ning är litta tydande med det
Original, som förnumra uti Swer-
isks Landtmätare Kontoret
intygar: Den sckheron

W E G R A

M Ö R K Ö

Mörkövägen

Stöbebo

Ågors

Märad

Pris: 30:-

3500
SÖDERMANSKA
STÖBEBO MÄRAD
OCH
MÖRKÖ S^m